

— **Recenze a anotace**

Oddíl anotací a recenzí věnujeme, stejně jako celé toto číslo, Hance Šebkové. Proto je poněkud zvláštní. Na prvním místě všechny anotace a recenze napsali – až na několik málo výjimek – studenti prvního a druhého ročníku romistiky FF UK v Praze. PhDr. Hana Šebková přednášela v loňském školním roce a v prvním semestru tohoto školního roku „Úvod do romistiky“. Přednáška rozvržená na tři semestry po dvou hodinách týdně se střídala se seminářem. Podle pečlivě propracované Hančiny koncepce se studenti postupně seznamovali se základní romistickou (cikanologickou) literaturou dvou minulých století a samozřejmě i s literaturou současnou. K samostatné tvorbě pak byli vedeni na seminářích. Každý student si jako podmínku k tomu, aby mohl přijít ke zkoušce, musel připravit referát: zprávu z odborné konference, kulturní nebo politické akce, které se zúčastnil, podrobnou informaci o významném romistovi minulém nebo současném, obraz „cikána“ v literárním díle některého světového klasika a podobně. (Ukázky některých referátů zpracovaných ve formě statí jsou otištěné v tomto čísle).

Kromě referátů dostal každý student za úkol vypracovat anotaci některé romistické publikace (v prvním ročníku) a kritickou recenzi (v druhém ročníku).

Anotace a recenze, které otiskujeme v tomto čísle, jsou tedy nejen obrazem toho, jak studenti zvládají začátky své odborné tvůrčí činnosti, ale zároveň nepřímou ukázkou toho, jak byli vedeni svou pedagožkou, PhDr. Hanou Šebkovou. Rozsah rubriky je oproti předchozím číslům tak rozsáhlý proto, že jsme tu chtěli představit práce co největšího počtu studentů prvního i druhého ročníku. Domníváme se, že však i věcně může být rozsah rubriky přínosem, neboť odborné, populárně vědní i „cestovatelské“ publikace s romskou tematikou – ale i literární díla samotných Romů – přibývají tak obrovským tempem a rozrůstají se do tak nepřehledného a nepřehledného množství, že o nich i zájemce ztrácí přehled a už vůbec není v jeho silách je všechny prostudovat a zhodnotit. Anotáční činnost studentů může tedy usnadnit orientaci v současné literatuře o Romech.

Jesús Gómez Alonso, Julio Vargas Claveria (University of Barcelona)
**Why Roma Do Not Like Mainstream Schools:
Voices of a People without Territory**

Harvard Educational Review 73, no. 4 (Winter 2003)

Internetová publikace španělských autorů zdůrazňuje kritické postavení Romů v evropských vzdělávacích systémech. Tento fakt podkládá výčtem statistik z několika evropských zemí a konkrétními epizodami ze života španělských žáků, studentů a učitelů, popisem jejich postojů. Autoři upozorňují na to, že dosavadní výzkumy týkající se vzdělávání Romů stereotypně reprodukovaly obecně rozšířené tvrzení, že Romové nemají ke vzdělání pozitivní přístup, nemají o něj zájem. Tradičně šlo o výzkumy bez účasti Romů samotných. Autoři popisují nový přístup k výzkumům vzdělávání, založený na aktivním zapojení členů romských komunit a komunikaci s nimi.

Nízké zapojení Romů do oficiálních vzdělávacích struktur bylo tradičně vysvětlováno dvěma způsoby: etnocentrickým a relativistickým. Etnocentrický přístup považuje za předpoklad úspěchu ve vzdělávacím systému přijetí západních, mainstreamových hodnot – asimilaci. Pokud je Romové nepřijmou, je to považováno za jejich deficit – obviňování Romů ze selhání ve vzdělávacím systému bývá běžné vysvětlení učitelů, politiků i výzkumníků. Relativistický přístup eliminuje jakékoli principy hodnocení – jiná kultura je prostě jiná – ne horší nebo lepší. Chudoba a omezený přístup ke vzdělání jsou tak vysvětlovány jako projev kulturní odlišnosti. Tato perspektiva opět vede k závěru, že kvůli zachování své kultury mají být Romové mimo mainstreamové školy. Oba tyto přístupy dle autorů, navzdory své odlišnosti, vyúsťují v diskriminační praxi. Perspektivy, které dosud dominovaly studiím o vzdělání, nepřispěly k žádnému řešení, neboť jsou výsledkem jednostranného přístupu ke škole a společnosti.

Nový přístup k výzkumu vzdělávání se začal ve Španělsku prosazovat v devadesátých letech 20. století. Je příkladem změn v současné společnosti i sociálních vědách. K jeho vzniku přispěla jednak potřeba španělských romských nestátních organizací podpořit své požadavky v oblasti vzdělávání vědeckými daty, jednak to, že si vědci uvědomili nutnost spolupráce s Romy, pokud mají být výsledky využitelné a přínosné pro současnou společnost.

Autoři vyzdvihují řešení dosavadní nepřítomnosti Romů ve výzkumných týmech alternativním způsobem spolupráce – mohou být plnohodnotnými členy týmu, interpretovat svoji životní realitu a spoluvytvářet návrhy k transformaci školy. Výzkum provádí vědecká komunita spolu s Romy, resp. romskými organizacemi, zatímco dříve byli pouze cílovou skupinou. Při sběru dat figurují vůdci nebo členové romské komunity jako facilitátoři komunikace.

*Helena Plešingerová
II. ročník, romistika*

Ingrid Antalová
Chaos Totalos – Správa z geta

G plus G, Praha 2002, 187 str.

Ingrid Antalová vystudovala Ekonomickou univerzitu v Bratislavě a od roku 1993 je ředitelkou nadace Milana Šimečky. Zřejmě pod záštitou této organizace začala jezdit do romské osady „v Hrmnicích“, kde se – jak z knihy vyplývá – měla věnovat především práci s romskými dětmi. A jak sama v úvodu píše, prostřednictvím knihy *Chaos totalos* chce „sprostředkovat zkušenost z pobytu v rómských osadách na východe Slovenska.“ (s.7)

Pod ne příliš nápadnou (příjemně nevtíravou) obálkou knihy se skrývá jakýsi denník, který vznikl v letech 2000-2002 autorčinou korespondencí blízkým přátelům. Úryvky korespondence pak tvoří obsah knihy. Ingrid Antalová v nich popisuje především své dojmy z osad, vztahy mezi lidmi uvnitř komunity, vztahy v obci, se starostou, se členy místní samosprávy, policisty a v neposlední řadě i práci, kterou tam vykonává. Jména zmiňovaných lidí z osady ani název vesnice nejsou totožné s reálnými jmény.

Autorka hned v úvodu popisuje svůj globální pohled na to, co jsou osady, a během celé knihy se od tohoto obrazu příliš neodklání. Není však pravdou, že by takto vypadaly osady na celém východním Slovensku. Samozřejmě, že se s níže popsáním obrazem člověk nejednou setká a oči před ním zavírat nemůže, ale bylo by záhodno také napsat, že osady mohou vypadat zcela jinak – osady se zděnými domy, kde žijí lidé v důstojných podmínkách. Lidé v osadách navíc zachovávají staleté tradice a bohatou kulturu i rodný jazyk – to vše i na pozadí několikaletého asimilačního tlaku majority, za což si určitě zaslouží respekt a úctu.

„...Videla som niekoľko desiatok osád, kolónií, ulíc, domov, kde bývajú Rómovia. Zakaždým som v akomsi tranze a chvíľu mi trva, kým sa začnem cítiť a správať uvoľnene. Bieda, špina, neuveriteľné konštrukcie obydľí z ešte neuveriteľnejších materiálov, neidentifikovateľný zápach, a najmä milión detí v najšialenejších odevných kreáciách. To sú osady...“ (s. 7)

Pokud opustíme od vnějšího pohledu na osady, kterého je v knize až nadmíru, informačně chtivý čtenář by se pravděpodobně toužil dozvědět něco o tom, jak Romové v osadách žijí, co dělají, jaké mají zvyky a s čím se dennodenně potýkají. Z celé knihy na nás však doslova na každé stránce trčí neustálý boj za něco, pro něco a s někým. Situace na Slovensku je opravdu vážná, nicméně založit popis osady na vyjádření neustálého boje s pedagogy, zástupci státní správy, policisty či zdravotnickými pracovníky i s Romy samými a na popisu toho, co kde autorka pojedla, popila či protancovala, je zkreslující a unavující. V textu se bohužel zřídka objeví popis dosud zachovaných romských tradic, které autorka vyzorovala a zaznamenala, či charakteristických kulturních rysů chování, apod. Ty zůstávají mnohdy zjevně nepochopeny, jako např. jeden ze základních romských rysů – kolektivismus. Au-

torka si je často vysvětluje z pohledu své majoritní, ve svých očích snad i lepší kultury. „...*Tesne pred odchodom som ešte hodila reč s Chumerom. Snažila som sa mu vysvetliť, že to nie ja chcem, aby šiel do školy, ale on to chce, a že už mám toho celého dosť. Jediné, čo bol schopný povedať, bolo, že by mu bolo smutno, keby tam chodil sám. To, že já chodím sama za nimi sto hodín vlakom...*“ (s. 90)

Očima své vlastní kultury též nemůže pochopit, proč nebyla dostatečně zahlcena díky za staré oblečení. Další kulturní odlišností je i to, že se u Romů neděkuje. Navíc čekat dík od lidí v nouzi, kterým dáváme něco, co sami nepotřebujeme, je dle našeho názoru docela arogantní.

„...*Niekoľko vriec oblečenia od mojej mamy sme rozdelili podľa nášho uváženia. Tam, kde majú najviac detí, Daňovcom treba, lebo se dobre učia, Ondrej je strašne špinavý, tomu aspoň košeli a zimné gate, Danielovi by sa zišlo hocičo, Marianna chce pekné nohavice, Ivanka nemá bundu... O pol hodiny je všetko preč. Nijaká vďaka. Hrdosť nedovolí. Len to pekne odnes mame a nič nehovor...*“ (s. 10)

V tomto úryvku naopak popsané dochované bohatství kultury doslova situačně zanikne.

„...*Osemdesiatdeväťročnej babičke, ktorá sa na všetkom zúčastňovala, prišlo asi o jednej po polnoci zle. Vyplo sa rádio, usadili sme sa, kam sa dalo, a čakali sme. Eva nabrala do pohára s vodou niekoľko uhľíkov z pece a čakala, kľo z nich padne na dno. Tolko bola počarovaná. Potom sa babička z toho napila a na trikrát sa vyliala voda na prah. Využila som situáciu a rozhodla, že ideme domov spať. Som nejaká šéfk a hotovo...*“ (s. 27)

Bohužel také v dalším úryvku se autorka opovažuje posuzovat jednání Romů dle svých domnělých představ a unáhlených závěrů.

„*A ešte sme boli na návšteve v dolnej osade u Danielovej mamy. To bol pohľad. Malilinká blatová chyža, dve postele, kachle na drevo, starý televízor. Strop taký, že aj ja, čo mám 158 cm, som sa musela zohnúť. Muža má v base, žije tam ona a jej sedem či osem detí. A zas má brucho, muž bol doma na priepustku. Rodiť bude v tej šialenej špi-ne a všetky deti budú zrejme pri tom. A kde by mali byť? Sú pri všetkom. Spávajú s rodičmi v jednej posteli.*“ (s. 17)

Autorka nejenže s každým ve svém okolí neustále bojuje, ale také vše podléhá její kritice a mnoho věcí je prezentováno v negativním světle. Špína, bída, nehygienické chování Romů zastiňují v knize uvedené nelidské jednání majority. Např. když zdravotní sestra odmítne poslat sanitku dítěti s vysokou horečkou a zjevně obtěžována zavěsí telefon, či výrok policisty, že by se všichni Romové měli nasypat do jámy a zlikvidovat apod. Tak často vidí Romy majorita a popis a kritika jejího chování by si dle našeho názoru zasloužily větší důraz, navíc v kontextu s kritikou celého světa tato četná upozornění zanikají.

Autorka do osady jezdí často a čtenář by pravděpodobně čekal, že se s některými věcmi smíří, přijme je a ne bude je příliš zdůrazňovat. V knize je tomu právě naopak. Když si představíme, že takto popisuje lidi, které často navštěvuje, tráví s nimi volné chvíle, stravuje se u nich...:

„...*Cesta autobusom z Prešova do Hrmnic je sama o sebe dosť dobrodružný zážitok. Okrem gadžov tam totiž sedia Rómovia z Hrmnic, zo Svinej a z Jarovnic. Gadžovia sedia v prvej polovici autobusu, Rómovia si automaticky sadajú dozadu. Vzadu je šialený osadový smrad a nevieš, kedy na teba skočí blcha, voš či iný sajrajt. A ešte nevieš, čo vylezie z tých vriec, čo dovliekli do autobusu, asi z nejakej skládky...*“ (s. 15)

A až si Ingrid Antalová jako pracovnice nadace uvědomuje, v jaké tíživé situaci jsou její romští „přátelé“, bez ostychu se zajde najíst tam, kde se vaří, a ještě jídlo zkritizuje:

„...*Večer sme šli k Daňovcov, pravdu povediac aj preto, že sme boli strašne hladné a tam je vždy čo jesť. Te-da skoro. Tentoraz navarené nebolo. Napchali sme sa slaninou a chlebom a neskôr marikľou. Marikľa je múková placka. Skoro ma roztrhlo. Slaninu nejem nikdy a chleba sa tiež dosť stranim...*“ (s. 30)

K neustálému upozorňování na nedostatky bohužel chybí vysvětlení, proč jsou dnes osady v tak bídném stavu, proč zde není zavedena kanalizace, dostatečný zdroj pitné vody (v Hrmnicích například funguje jedna studna pro 400 lidí) a někde ani elektřina, tedy věci, jež nám v 21. století mohou připadat samozřejmé a jejich nedostatek absurdní.

Ingrid Antalová v knize několikrát zdůrazňuje, že vztah s lidmi v osadě musí být založený na vzájemné důvěře. Vydáním této knihy však získanou důvěru zjevně zneužila. Její působení v osadě mělo spočívat v práci s dětmi. Vměšování se do interních záležitostí a problémů komunity a jejich zveřejnění byla chyba, kterou nelze omluvit ani tím, že to zřejmě myslela dobře.

Martina Kubátová a Petra Dobruská
II. ročník, romistika

Mihalj Berta, Dragan Kuzicov
Somnakune Vurmi

Skolverket, Stockholm 1997, 111 str., ilustrace: Mihalj Berta

Autoři knihy:

Mihalj Berta, pochází z Maďarska, jeden z jeho rodičů je maďarský Rom. V současné době žije v Helsingborgu, kde se oženil s kalderašskou Romkou. Je učitelem matematiky a angličtiny. Mimo to zajišťuje výuku v romštině romským dětem na základní škole v Helsingborgu.

Dragan Kuzicov je kalderašský Rom žijící v Helsingborgu. Je pamětníkem kočovného života své komunity ještě před tím, než se sama dobrovolně usadila.

Kniha obsahuje 18 starých pověstí a pohádek, které jsou doprovázeny ilustracemi Mihalje Berty. Všechny tyto pohádky jsou psané v kalderašské romštině. Některé z uváděných pohádek patří mezi všeobecně známé jako např. „E krajeske neve gada“ (Císařovy nové šaty), „Dešujekh phral the lengi phen“ (Jedenáct bratrů a jejich sestra – varianta pohádky Sedmero krkavců), v knize se však dočteme i o starých legendách, které se vztahují ke kočovnému životu kalderašských Romů, příkladem může být legenda „O Rom thaj o zuralo manuš“ (Rom a silný člověk). Najdeme zde také variantu jedné velmi staré indické bajky „O Rom, lesko šavo thaj e Magarca“ (Rom, jeho syn a osel).¹

Podle úvodních slov Stefano Kuzikova je kniha určena především dětem. Se zájmem jsem si ji přečetla také já, protože pověsti a legendy z prostředí kalderašských Romů vypovídají o způsobu života těchto lidí v minulosti.

*Jana Hejkrliková
I. ročník, romistika*

¹ Pozn.red.: Pohádku „O Rom, lesko šavo thaj e Magarca“ včetně jejího překladu do češtiny pro zajímavost uvádíme na následujících stránkách.

O Rom, lesko šavo thaj e magarca²

Varekana – šikana trajijas jekh Rom. Lesko cino kheroro dur sas avri anda o gav. Leski romňi či kamelas te trajil maškar e gadje thaj anda kodo geletar maj dur avri anda o foro. Len sas eŧta šavora vonj či djanas ande školi ke ande kodi vrama inke či na či mekhenas e romane šavoren te phiren ande školi. O Rom djanelas vareso te iskirij thaj te djinaŧel, thaj kana sas les vrama, sičarelas vi peske šavoren e betivura. Kado madjolas majbut ivende kana nas le kaver so te keren ke ande sas savora ando kher paša o tato bov. E Romeski udvara avri sas temime sogo-
desa, khote sas len khajnja, kurči, raci, papinja thaj vi djidjunki. Ando ištaloŧo inkerlas peske grasten, khote sas les vi duj guruvňa thaj jekh magarca. Ande leski kočina sas les e but bale thaj sas les lenca but buči sar vi e kavre ala-
tonca, ke musaj sas te hahavel le thaj te lel sama pe lende. Von opra mišto trajinas; mek vi e gadje save unjivar avenas lende te činen vaj te bičinen vareso phenenas ke inke kasave harnikone Romes či dikhle. Ašundas o Rom jekh djes, ke na dur lendar avla jekh baro pijaco. O majphuro šavo kamelas te bičinel peska magarca thaj te činel peske pe late somnakaj ke aba paše sas vi e vrama te lel peske romňa. Kana avilas e forosko djes, uštilas o Rom thaj lesko šavo koran detehara, ke dur sas te djan thaj kamenas pe vrama te resen po pijaco. Line e magarca thaj lokes geletar pe pengo drom. Lokes sar so djanas phujatar aba majnem po dopaš drom resle kana maladiŧe duje trine raklorenca, kaj djanas mašenge.

„De dilo san, Roma, sar dad trobusardanas te mekhes te bešel čo šavo opre pe magarca te na djal phujatar,“ phende lenge e rakle asamasas.

„Dja, muro šavo, thaj beš opre pe čiri magarca, vi kade kames te bičines la,“ phendas o Rom e šaveske pala raklengi vorba. Bešlas o šavo pe magarca thaj gele majdur. Kade sar so djanas, vorbinas pa maj but buča, feri ke majbut vorbinas pa terne šeja, kaj trajinas ando kaver gav paša jekh rečka. Jokharsa resle varesoske gadjen, kaj djanas pe malja te keren buči. O Rom pindjardas len thaj khote vorbijas lenca duj trin vorbi. Sar so djanastar aba e gadje bare hangosa phende e šaveske:

„Sar či ladjas tu, terno manuš san thaj tu bešes pe magarca, mekh čire dades te bešel opre, ke tu majfeder bi-
ris te phires, sar čo dad.“ Ladjavestar las o šavo thaj gelas tele pa magarca thaj mukhlas peske dades te bešel opre pe magarca. Sar so lokes phirenas kade načolas lendar aba vi e vrama thaj djanenas ke naj inke dur kodo gav, kaj sas o foro. Pala jekh vrama resadiŧile duje gajdjanca, save djanas ando veš te čiden penge buraci. Kana dikhle e Romes ke bešel pe magarca, holjasa phende leske:

„E magarca pe magarca bešel, tu phura, sar či ladjas tu, korko bešes tu pe magarca thaj čiro šavo phirel phu-
jatar, so raj keres tu? Mekh vi e šaves te bešel opre ke si than!“ Čačimasa o Rom ladjajas pe thaj akhardas vi pes-
ke šaves te bešel opre pe magarca. Kade tradenas majdur. Aba dičolas e gaveski khangeri, kaj sas o foro, kana maladiŧile vi kaver gadjenca, save djanas po foro te bičinen. Kana dikhle e gadje e Romes thaj leske šaves, ke be-
šen opre pe magarca, phende lenge:

„Romale, čačes dile san! Či djanen, ke e magarca sunto alatoj? Anda soste keren kado, te kamen te bičinen
a magarca thaj te len pe late laše love, sostar den la čino? Ašunen akanak, so trobun te keren: tume duj djene len

² Poznámky k přepisu:

nj – přepisujeme jako ň (*romnja* – *romňa*)

dj – ponecháno; někde pravděpodobně značí hlásku *đ* (*des*), někde *ž* (*gaže*)

č – přepisujeme jako č (*buči* – *buči*)

Ve slově *Rom* (jde-li o etnonym), sjednocujeme oproti přepisu psaní velkého písmene na začátku slova.

opre a magarca thaj ingren la. Feri kade lena tele e binura pa tumende!" Gele tele pa magarca vi o Rom thaj vi lesko šavo, thaj line sel duj djene te len opre a magarca. Las o Rom thaj šutas a magarca pe pesko dumo o šavo pale palal astarlas a magarcake phunre. Kade resle dji ando gav. Kana dikhlas le e gavesko mujalo sar ingren a magarca po dumo, kade asalas lendar ke gindisarde e gadje ke dilajilas:

„Manušale, sogodi dikhlem thaj nakhlem pe kadi ljuma, feri inke kado či dikhlem. Dikhen, dikhen manušale, o Rom sar ingrel e magarca po dumo! Kasave dile manušen inke či dikhlem!" Kana dikhlas o Rom thaj lesko šavo, ke asan lendar e gadje, mindjar mukhle tele e magarca; thaj tordjile paša late te piheninpe jekh cera, ke e magarca nas ušoro. Inke but vrama tordjilas o mujalo thaj dikhelas pe lende sar pe duj dile manuš; thaj pala kodo asandos boldaspe, thaj vi gelastar peske.

„Dikhes, dikhes, muro šavo. Pe kadi ljuma si sogodicka fali manuš. O jekh phenel tuke: te keres jekh, thaj o kaver phenel tuke pale, te keres kaver, kade ke naštik aves po agor lenca. Meg e ljuma ljuma avla, kade vi avla," phen-das o Rom peske šaveske thaj geletar po foro te bičinen e magarca.

O Romovi, jeho synovi a oslíkovi

Kdysi dávno žil – byl jeden Rom. Měl malý domeček daleko od vesnice. Jeho ženě se nechtělo žít mezi gádži, a proto se odstěhovali co nejdál od města. Měli sedm dětí, které nechodily do školy, protože v té době tak jako tak romským dětem nebylo dovoleno do škol chodit. Muž uměl trochu číst a počítat, a tak, když měl čas, učil i své děti písmenka. K tomu docházelo ponejvíce v zimě, když neměl co jiného na práci a všichni byli pohromadě okolo hřejivých kamen. Rom měl venku hospodářství, které jim poskytovalo veškeré zásoby, choval slepice, kuřata, kachny, husy a perličky. Ve stájích si držel koně, měl tam i dvě krávy a jednoho osla. V jeho prasečím chlívků bylo hodně prasat, s nimi měl hodně práce, stejně jako s ostatními zvířaty, protože je musel krmit a hlídat na pastvě. Žilo se jim dobře; dokonce i gádžové, kteří k nim někdy přicházeli něco nakoupit nebo prodat, říkali, že ještě nikdy takového schopného Roma neviděli. Jednoho dne se Rom dozvěděl, že nedaleko nich se bude konat velký trh. Nejstarší syn chtěl prodat svého osla a za ty peníze si chtěl koupit zlato, protože už měl věk, aby se oženil. Když nadešel den, kdy se trh konal, vstal Rom i jeho syn brzy zrána, protože museli ujít dlouhou cestu a na trh se chtěli dostat včas. Vzali osla a pomalu vyrazili na cestu. Šli spokojeně, pěšky, až se dostali skoro do půli cesty, když tu potkali několik mladíků, kteří šli na ryby.

„Co jsi to za hlupáka, jako otec bys měl nechat svého syna, aby si sedl na osla a nemusel jít pěšky," řekli jim mladíci v žertu.

„Jdi, můj synku, a sedni si na svého osla, stejně ho chceš prodat," řekl otec synovi na slova těch mladíků. Syn si tedy sedl na osla a jeli dál. Jak tak šli, mluvili o všem možném, ale nejvíc si povídali o mladých dívkách, které bydlely v další vesnici poblíž říčky. Najednou potkali nějaké gádže, kteří šli pracovat na pole. Rom je znal, a tak s nimi prohodil pár slov. A když už odcházeli, řekli ještě gádžové hodně nahlas synovi:

„To se nestydíš, ty, takový mladý, a sedíš si na oslu! Pusť svého otce, ať si na něj nasedne! Ty jsi přece schopnější jít pěšky než tvůj táta." Syn se zastyděl, sesedl z osla a nechal svého otce, aby se na osla posadil. Jak tak pomalu šli, utíkal jim čas, věděli, že není daleko vesnice, ve které se konal trh. Po chvíli se potkali s dvěma gádžovkami, které šly do lesa na houby. Když viděli Roma, jak sedí na oslu, rozhořčeně řekly:

„Osel na oslu sedí, ty starý, že se nestydíš, sám si sedíš na oslu a tvůj syn jde pěšky, to ze sebe děláš pána?

Nech svého syna, ať si také sedne, když je místo!" Rom se skutečně zastyděl a pozval i svého syna, aby si sedl na osla. A tak spěchali dál. Už byl na dohled vesnický kostel, tam se konal ten trh, když v tom potkali další gádže, ti šli na trh prodávat. Jakmile gádžové spatřili Roma a jeho syna, jak sedí na oslu, řekli:

„Cikáni, vy jste opravdu hlupáci! Copak nevíte, že osel je posvátné zvíře? Proč se takhle chováte, když chcete prodat osla a dostat za něj pěkné peníze? Proč mu nedáte, co mu patří? Poslechněte, co musíte udělat: vy oba dva zvednete osla a ponese ho. Jenom tak odčiníte své hříchy!" Sesedli z osla jak Rom tak i jeho syn, vyzvedli oba dva osla a nesli ho. Vepředu Rom – osla si hodil na záda, syn zase vzadu podpíral oslovy nohy. Takto se dostali až do vesnice. Když je viděl vesnický starosta, jak nesou osla na zádech, smál se jim, protože gážové si budou myslet, že se zbláznili:

„Lidičky, už jsem na tom světě viděl a potkal všelico, ale tohle jsem ještě neviděl. Koukejte, koukejte, lidičky, jak cikán nese na zádech osla! Takové hloupé lidi jsem ještě neviděl!" Když Rom a jeho syn viděli, že se jim gádžové posmívají, okamžitě osla postavili na zem; stáli u něj, aby si na chvíli odpočinuli, protože osel nebyl lehký. Ještě hodně dlouho stál starosta a hleděl na ně jako na nějaké blázný a pak se se smíchem otočil a šel si po svém.

„Vidíš, vidíš, můj synu. Na tomto světě jsou všelijací lidé. Jeden ti řekne: udělej tohle, a jiný ti zase řekne, abys udělal něco jiného, a takhle se jim nikdy nezavděláš. Dokud svět světem bude, bude tohle pořád platit," řekl Rom svému synovi a vydali se na trh prodat osla.

Překlad LV

(Pozn. red.: Téměř totožná je indická verze této pohádky, ovšem namísto otce a syna jsou hlavními postavami bůh Šiva a jeho žena Párvatí.)

Francisco Adolfo Coelho
Os Ciganos de Portugal.
Com um estudo sobre o calão.
(Portugalští cikáni. Se studií o argotu.)

Sociedade de Geografia de Lisboa, Lisboa 1892, 301 str.

Obsáhlá monografie *Os Ciganos de Portugal* je dodnes, po více než sto letech od vydání, nejvýznamnější komplexní prací o portugalských Romech, která odráží mnohostranné nadání svého tvůrce a jeho neustávající vědeckou i organizátorskou činnost.

Francisco Adolfo Coelho je zcela oprávněně považován za jednu z předních postav portugalské filologie. Vynikají jak jeho práce o dějinách portugalské literatury, tak lingvistické studie (z oblasti indoeuropeistiky, romanistiky a také zvláště pak i z romistiky). Rozhodující měrou se též podílel na ustanovení a rozvoji portugalské etnologie, antropologie i pedagogiky.

K zájmu o Romy nebyl veden osobní sympatií, ale právě pozitivistickou touhou objevovat, prozkoumávat a důkladně mapovat tuto – portugalskou vědou téměř nedotčenou – oblast. Tohoto záměru se zhostil s obdivuhodnou zodpovědností a nestranností. Mnoholetá pečlivá práce v archivech, studium a kritické zhodnocování existujících pramenů, ale i terénní výzkum, který autor nechal provést v portugalském kraji Alemtejo, daly vzniknout zcela mimořádnému etno-lingvistickému dílu.

Na prvních padesáti stranách se autor zabývá jazykem portugalských Romů (*romano* či *romaño*), jehož gramatický základ již v Coelhově době tvořila portugalštinou ovlivněná španělština operující s romským slovním fondem, ve stále větší míře nahrazovaným lexémy iberského původu. Po ilustrativních textech a frázích následuje podrobně vypracovaný slovník, čítající zhruba pět set výrazů portugalského *romano*, přičemž u každého z nich autor uvádí gramatickou kategorii, překlad do portugalštiny, ekvivalent ke španělskému *caló* a dalším dialektům, případně poznámky k etymologii slova apod.

Druhá, nejobsáhlejší část je věnována argotu, a to jak po obecné stránce (vznik a funkce, mechanismy transformace jazyka, historie výzkumu argotu různých evropských jazyků), tak i jako studie portugalského argotu ve vztahu k romštině. Zde připojuje seznam přibližně sedmdesáti v portugalštině užívaných argotických výrazů romského původu, z nichž některé přešly i do hovorového jazyka (např. *pirar-se* ve významu „odejít“ – od rom. *phir-el* chodit; *gajo* „chlap“ – od rom. *gadžo* Nerom) nebo dokonce do spisovné portugalštiny – samotný výraz pro argot či hantýrku je prokazatelně romského původu – *calão* (rom. *kalo* – černý).

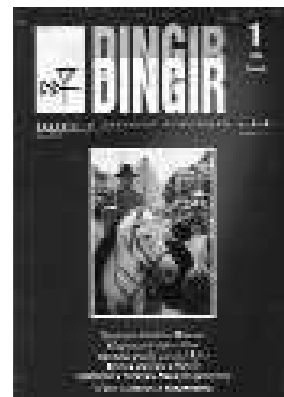
V posledním, třetím oddíle se Coelho zabývá historií a etnografií Romů v Portugalsku a stručně též v Brazílii. Připojuje chronologicky řazené přepisy třiceti osmi dokumentů Národního archivu, na nichž lze sledovat okolnosti příchodu Romů do západního výběžku Evropy, následný tlak se záměrem přimět je k opuštění země – ve formě přísných trestů jako např. vyhoštění do portugalských, především afrických, kolonií – a po staletí trvající asimilační úsilí. V etnografické části popisuje nejrozmanitější aspekty života (profese, obydlí, náboženství, rituály, apod.) Připojuje též nákresy romských antropologických „prototypů“ a romské rodiny.

Coelhovy *Os Ciganos de Portugal* jsou tedy jedním ze základních pramenů pro každého zájemce o iberské Romy. Autor dochází zkoumáním jazyka i kultury k jednoznačnému závěru, že španělští a portugalští Romové představují jen jakési dva výhonky téže větve. Je nicméně s podivem, že práce takových kvalit nepodnítila mezi domácími vědci zájem o tuto problematiku, a tak je Coelhovo dílo v portugalském prostředí osamoceným zjevem, snad s výjimkou poměrně nedávno publikovaných studií historičky Elisy Marie Lopesové da Costa.

Pavla Čevelová,
II. ročník, romistika; V. ročník, hispanistika

Dingir

Časopis o současné náboženské scéně, č. 1/2004

„Dingir“ je název populárně vědeckého periodika, které se zabývá náboženstvím v jeho různých podobách a projevech. První číslo již sedmého ročníku časopisu věnuje velkou část svého obsahu tématu „Romové a náboženství“. Déle chystané téma vešlo do oběhu v době nepokojů na Slovensku. Editoři se v úvodníku hlásí k tomu, aby články byly chápány i jako prostředek vzájemného oslovení a pochopení.

Úvodní studie Arne B. Manna „Duchovní kultura Rómov“ nabízí základní přehled toho, jak může být náboženský život Romů nazírán, jaké má historické a sociální podmíněnosti. Článek je prokládán řadou osobních zkušeností a postřehů. Pojem duchovní kultura vymezuje Mann jako celek ustavených církví stejně jako lidových forem, které uspokojují duchovní potřeby člověka. Víru Romů a především její oficiální projevy (pravidelné návštěvy kostela apod.) poznal autor jako velmi závislé na charakteru soužití Romů s jejich okolím. Dobrá vzájemná komunikace se odrazí v podobnosti projevů duchovního života a naopak. Autor i v historických souvislostech podtrhuje vliv duchovní tradice slovenského venkova na romské prostředí. Jako novodobý projev romské potřeby duchovnosti uvádí historii poutí ke sv. Šáře. Dotýká se i vztahu církve k Romům, jak v minulosti (kladná úloha ostřihomského arcibiskupství při usazování Romů v Nových Zámcích), tak i v novější době (audience u papeže, blahorečení Ceferina Jiménese Mally, apod.). V devadesátých letech věnují Romům svou pozornost různé církve. Slovenská biskupská konference organizuje romské poutě, velkou misijní aktivitu vyvíjejí Svědci Jehovovi a jiné menší náboženské skupiny, které často využívají pasivního postoje místního kněze. Arne B. Mann na závěr zdůrazňuje význam komunikace na úrovni duchovní kultury, která oproti aktuální sociální pomoci přináší dlouhodobější perspektivu – vzájemné pochopení hodnot.

Další články si oproti Mannovu textu vymezují užší téma a věnují se vždy jednomu „projevu duchovní kultury“ Romů. Markéta Hajska popisuje křtiny. Stejně jako Mann autorka připomíná obecný názor na „romské náboženství“ – formální víra, chabá docházka do kostela, neznalost modliteb. Romský pohled skládá z různých výpovědí (např.): „K tomu, abych věřil, nemusím chodit do kostela.“ Význam křtu přibližuje nejprve negací tradičních církevních významů; křest Romové nepožívají příliš jako vstup do obce křesťanů nebo akt přijetí jedince do společnosti; přidělení křestního jména při obřadu není pro Romy důležité. Podstatnou funkcí křtu je ochrana novorozeňátka před nečistými silami. Velký prostor věnuje autorka tomu, co by mohlo nepokřtěné dítě postihnout (uhranutí, vyměnění bosorkou apod.) a způsobům nápravy zmínovaných jevů.

O významu romských poutí pojednává článek Hany Dvořákové. Všimá si, že s poutí je spojen již příchod Romů z Balkánu do Evropy. Romové, kteří se tehdy označovali za poutníky (kající se např. za ukování hřebů pro Kristovo

| Studenti Michal Miko, Jana Hejkrliková, vzadu Eliška Nekolová |

ukřižování), využívali velké vážnosti poutnictví ve středověku a zajišťovali si tak kladné přijetí. Nejvíce se ovšem autorka zabývá popisem romských poutí a jejich historií. Pro romské poutě v Čechách, na Slovensku nebo ve Francii je mimo jiné charakteristická účast převážně mladších lidí, jak mužů, tak i žen.

Dvojice mladých antropologů Marek Jakoubek a Lenka Budilová se ve svém kratším textu věnuje přísaze u kříže. Přísaha má řešit různé přestupky v sociální sféře – především ženskou nevěru – a z toho důvodu je možné ji nazývat i „přisahou věrnosti“. Au-

toři v krátkosti popisují dva zaznamenané příklady. Zatímco v Abranovicích je nevěra ženy již prokázanou událostí, v Olejníkově se jedná o manželovo podezření. V obou příkladech vedla přísaha u kříže k obnově statusu ženy jako věrné manželky. Autoři zde nabízejí srovnání přísahy u kříže se slavným popisem ordálií (ordálie – zkouška) u francouzského badatele Luciéna Lévy-Bruhla. Ordálie, neboli „boží soud“, nastupuje u tzv. předlitterárních společností tehdy, když nepostačuje lidská argumentace. Kromě označení viníka může ordálie sloužit také k ochraně celé komunity před nadlidskými důsledky lidského přestupku. Takový „soud“ byl běžný právě v případech, kdy provinění daného člověka nikdo nezpochybňoval.

Ve stati „Smrt a pohřeb u Romů“ se Lucie Hrdličková zabývá vztahem Romů k mrtvým *múlúm*. Tak jako v jiných kulturách je tento vztah dvojaký – znamená úctu k zemřelým a zároveň strach z jejich návratu. Autorka se zaměřuje na druhý prvek, tedy na zkušenosti s *múly*. Velmi systematicky popisuje, jakými prostředky se zamezuje návratu mrtvých, jak se Romové připravují na jejich návštěvu a co pro ně takové setkání znamená.

Tematický oddíl *Dingiru* uzavírají krátké reportáže o misijní práci různých církví (římskokatolické řády, Svědkové Jehovovi, plzeňský Peniel aj.) a rozhovor s doc. Milenou Hübschmannovou a studenty romistiky na FF UK v Praze. Studenti – zejména romští – se podobně jako Arne Mann v úvodní studii stručně dotýkají nejrozličnějších aspektů „romského náboženství“ – tj. vztahu Romů s transcendentem – a jsou tak zajímavým komentářem ke všem ostatním dílčím článkům. Na obálce i uvnitř čísla jsou otištěny fotografie Jaroslava Balvína z poutí v Saintes-Maries-de-la-Mer.

Pavel Kubaník

I. ročník, romistika

Tomáš Dvořák, Radomír Vlček, Libor Vykoupil (eds.)

Milý Bore...

(Sborník věnovaný prof. Ctiboru Nečasovi k jeho 70. narozeninám)

Historický ústav AV ČR, Historický ústav FF MU a Matice moravská, Brno 2003, 410 str.

Publikace vyšla s podporou Akademie věd ČR a s doporučením Rady vědeckých společností ČR

Kromě úvodních článků a závěrečných gratulací obsahuje sborník výběrovou bibliografii publikovaných prací prof. Nečase z let 1999-2003 a čtyři desítky příspěvků různých autorů, rozdělené do šesti oddílů, které svědčí o obdivuhodné šíři odborného záběru brněnského historika. Nás zde pochopitelně zajímají statě obsažené v oddílech **Romové a problémy etnicity I: Společenské struktury, kulturní vztahy, vzorce soužití, Romové a problémy etnicity II: Etnicita, stát a zákonodárství a Romové a problémy etnicity III: Intolerance, pronásledování, genocida.**

Článek **Zuzany Kolárové: Rómovia a Vysoké Tatry** (s. 231-236) popisuje situaci, jež nastala na sklonku 19. století, kdy se Vysoké Tatry staly centrem cestovního a lázeňského ruchu. Zvýšená přítomnost turistů přilákala do tohoto regionu i Romy, kteří doufali, že se zde uplatní jako pracovní síla. Byli však využíváni pouze při nedostatku „neromských“ pracovníků, jinak se od nich místní obyvatelé a provozovatelé lázeňských zařízení distancovali. Státní orgány se navíc stále intenzivněji zasazovaly o vytlačení tohoto etnika, využívající k tomu značně diskriminačních opatření.

Stať dvou známých romistů z Bulharska – **Eleny Marushiakové a Vesselina Popova: Social Position of the Gypsies in contemporary Russia and the Countries of the former USSR. Historical Background and Contemporary situation** (s. 237-244) – vypovídá o specifickém, pouze jim vlastním postavení Romů v Rusku a na území nezávislých států, které se vytvořily po rozpadu SSSR. Jak model soužití s majoritou, tak i vztahy s okolním obyvatelstvem se výrazně liší od situace, kterou známe z jiných evropských zemí. Výzkum jednotlivých romských skupin na tomto rozlehlém území je proto nesmírně důležitý a může být velkým přínosem pro romistiku. Stať seznamuje čtenáře s proměnami společenského postavení Romů v zemích bývalého SSSR v různých historických obdobích a jeho návaznost na celkovou situaci v zemi, jakož i ekonomickou aktivitu Romů.

V roce 1927 se Moldava, do té doby světu neznámé město, zviditelnila procesem s moldavskými Cikány, kteří se „dobrovolně“ přiznali ke kanibalismu. Přiznání obviněné skupiny Cikánů se nepotvrdilo, ale na čas se stalo před-

mětem zájmu senzacechtivých medií. **Karel Sommer** sleduje ve svém článku *Konflikt rozumu a střet rozdílných kulturních vzorů* (s. 245-257) obraz tohoto procesu na stránkách denního tisku na Slovensku i v Čechách a atmosféru, která ho doprovázela. Dobové prameny proces pozitivně hodnotily jako dlouhodobě připravovaný a perfektně připravený. Přístup četnictva shledávaly jako zákonný, dodržující všechny zásady poctivého a slušného vztahu mezi lidmi. V závěrečné poznámce autor považuje „Moldavský proces“ za obrannou reakci proti nebezpečným a asociálním jevům, které ohrožovaly bezpečnost a životní jistoty majoritní společnosti. Nemířila na příčiny vzniku, ale jen na chvíli oddálila jejich opakování. Sommer spatřuje negativní důsledky dlouhodobé izolace cikánské populace od většinové společnosti, jejichž projevem byla nedůvěra k občanské společnosti a k úřadům, které ji reprezentovaly. Hledá příčiny trestní činnosti v odlišné morálce, v postoji policejních úřadů a zjednodušeném myšlení majoritní společnosti, která nečinila rozdíly mezi Cikány, zloději, lupiči a vrahy.

Stat bratislavského etnologa **Arneho Manna**: *Historický proces formovania rómskych priezvisk na Slovensku* (s. 273-282) shrnuje výsledky autorova bádání po původu a vývoji romských příjmení. Některé z nich by se však zatím daly označit jen jako hypotézy hodné dalšího rozvíjení. Velkým přínosem je pak procentuálně vyjádřené zastoupení jednotlivých jmen v daných oblastech, které by bylo vhodné zpracovat v přehlednější tabulce.

Z krátkého příspěvku **Karla Mlatečka**: *Uherčičtí Romové* (s. 283-286) se dozvíme celou historii uherčické romské komunity – od příchodu prvních Romů v 90. letech 18. století po deportaci jejich potomků do koncentračního tábora v roce 1943. Autor na konkrétním příkladu ukazuje častý průběh začleňování Romů do „gádžovské“ společnosti včetně jeho násilného přerušení druhou světovou válkou.

Dílčí příspěvek k zamyšlení nad povahou a působením zákona č. 117/1927 Sb. z. n. o potulných Cikánech ze zorného úhlu současných znalostí v oblasti romistiky a sociální práce z pera brněnské historičky a ředitelky Muzea romské kultury **Jany Horváthové** (s. 311-319) se zabývá výše jmenovaným prvorepublikovým zákonem, schváleným Národním shromážděním ČSR dne 14.7.1927. Jeho cílem byla obrana společnosti před „cikánskými živly“. Zákon zaváděl cikánské legitimace, kočovnické listy a byl doprovázen soupisovou akcí a dalšími diskriminačními opatřeními. Dle autorky neřešil situaci Romů samých, ale vágností termínu „cikán“ mlžil okruh osob, na které měl být aplikován. Přestože byl zaměřený proti kočovným Cikánům, mohl být v praxi vztažen na celou romskou populaci; a i když se v něm nehovořilo explicitně o rase nebo etniku, v podstatě Romy jako skupinu výrazně diskriminoval.

Ve svém příspěvku *Regulace pohybu obyvatelstva po roce 1945 a Romové. Kontinuita, nebo nové trendy?* (s. 321-325) **Tomáš Dvořák** uvažuje o otázkách kontinuity a diskontinuity regulace pohybu romského obyvatelstva v kontextu celkového vývoje otázky svobody a jeho regulace v období po roce 1945. V poválečném Československu se tato do té doby marginální otázka stala součástí mnohavrstevného procesu regulování společnosti a postupně se podříkla potřebám komunistické ideologie.

Článek **Niny Pavelčíkové**: *Co „konečné řešení“ nevyřešilo. Romové na Moravě a ve Slezsku v letech 1945-1947* (s. 327-336) se dotýká problematiky spolužití majoritní společnosti a těch skupin romského obyvatelstva, které se po osvobození vracelo na území Československa. Kromě zbytků původního usedlého romského obyvatelstva – českých (moravských) Cikánů, kteří přežili holocaust –, poukazuje i na druhý proud – usedlé romské oby-

vatelstvo ze Slovenska, které si snažilo v Čechách najít práci. Proud třetí představoval „krátkodobý nájezd“ kočovných romských skupin, zejména Olachů, na území Moravy a Slezska a pokusy společnosti o jejich vykázní. Snahy o regulaci migrace romského obyvatelstva vyvrcholily v roce 1947 celostátním soupisem „potulných cikánů a jiných tuláků práce se štítících.“

Na základě usnesení vlády ČSR č. 279 byla v roce 1970 ustanovena Komise pro otázky cikánského obyvatelstva jako ústřední koordinací orgán pro oblast sociální politiky ve vztahu k Romům. S využitím dokumentů z její činnosti uložených v Muzeu romské kultury v Brně se **Petr Lhotka** ve svém článku **Činnost Komise pro otázky cikánských obyvatel v letech 1970-1975** (s. 337-342) věnuje její činnosti v oblasti zaměstnanosti, bydlení a zdravotnictví na počátku sedmdesátých let 20. století.

Historický příspěvek **Jaroslava Pánka: První romský holocaust – česká cesta k jeho poznání** (s. 345-351) mapuje českou bibliografii zabývající se otázkou prvního romského holocaustu. Ten probíhal zejména na přelomu 17. a 18. století a neměl by – jak autor připomíná – být opomíjen ani v souvislosti s tím diskutovanějším, který Romy zasáhl za 2. světové války.

Michael Zimmermann se ve svém příspěvku **Die nationalsozialistische Zigeunerverfolgung** (s. 353-361) zamýšlí nad historickým vývojem pohledu na domnělou „zaostalost“ Romů: V pozdně absolutistické politice (zejména v německém jazykovém prostoru) sice platili Romové za „zaostalé“, a to díky svému původu, nicméně tato „zaostalost“ měla podle tehdejších názorů své společenské příčiny, a proto byla ovlivnitelná asimilativní výchovou a nátlakem. Naproti tomu moderní rasismus tvrdil, že „méněcennost“ Romů je geneticky podmíněná, a tudíž nezvratná. A právě tyto představy určovaly v nacistickém Německu politiku, jejímiž charakteristickými znaky byly rasistická stigmatizace, sociální izolace, zákazy tradičních povolání, nucená sterilizace, masové popravy a vyvražďování. Všechny tyto znaky usvědčují nacistické zločiny vůči Romům z genocidy.

Obsahem pojednání **Eriky Thurnerové: „Eine wirkliche Befreiung hat es nicht gegeben!“ Konzentrationslager in der Erinnerung von österreichischer Roma und Sinti** (s. 363-373) jsou vzpomínky rakouských Romů a Sintů na koncentrační tábory s ohledem na význam, jaký hrají v životě těch, kteří tábory přežili, i později narozených. Vyplývá z nich, že na jejich osudy a příběhy se v posledních padesáti letech nikdo neptal, a pokud je přesto vyprávěli, vzbuzovalo jejich svědectví nedůvěru či podezřívání. Jejich osud nevyvolával ani lítost, ani zahanbení – nacistické zločiny vůči „cikánům“ byly často akceptovány. Nízký sociální status Romů a Sintů, který je doprovázel až do koncentračních táborů a separoval ve společenství ostatních zajatců, přetrval i do poválečného období, kdy zůstali na okraji společnosti a byli umlčeni. A tak, přestože existují paralely a analogie mezi židovským holocaustem a holocaustem Romů, často se mezi nimi hledají spíše odchylky a zvláštnosti.

Příspěvek **Jiřího Pavelčíka: Romská populace na Uherskobrodsku ve druhé polovině 20. století** (s. 387-390) sleduje osudy českých Romů přeživších holocaust. Obsahuje stručné shrnutí situace po 2. světové válce, jež dokazuje, jak prudce klesl v letech 1942 – 2001 na Uherskobrodsku počet romských osad a romské populace vůbec oproti stavu z r. 1930 zjištěnému sčítáním obyvatelstva RČS. Údaje – byť předloženy také v přehledných tabulkách – bohužel nejsou úplné, a tak mohou, spíše než jako konečný zdroj informací, sloužit jako odrazový můstek pro další bádání.

V článku *Jaroslav Herák – tragický osud luhačovického Roma* (s. 391-396) sleduje autor **David Valůšek** život tohoto Roma od narození přes školní docházku a pracovní uplatnění až po násilnou smrt při pokusu o útěk z koncentračního tábora v Osvětimi-Březince, kam byli r. 1943 deportováni všichni luhačovičtí Romové. Příběh je velice čtivý a zároveň obsahuje i historická fakta, tudíž jej lze doporučit jak ke studijním účelům, tak laikům zájímajícím se o téma asimilace a vyhlazování Romů ve 20. století.

studenti I. ročníku romistiky

Ondřej Kováč

Cesty a formy misijního svědectví mezi Romy v České republice na přelomu tisíciletí

Diplomová práce, Evangelická teologická fakulta – katedra praktické teologie, Evangelická teologie, 2003, 108 s.

Diplomová práce Ondřeje Kováče, nazvaná *Cesty a formy misijního svědectví mezi Romy v České republice na přelomu tisíciletí*, vznikla v roce 2003 na Evangelické teologické fakultě, katedře praktické teologie. Práce, svým obsahem a záměrem bezesporu ojedinělá, přináší zajímavý pohled zasvěceného autora na misijní činnost křesťanských církví mezi Romy v České republice. Autor práce je Rom a jak sám uvádí „...na vlastní kůži jsem poznal dobrý a vstřícný vztah k mé osobě, avšak často jsem se také setkával s paušálním odsuzováním Romů.“(s.8) Nejen to, ale také občasné zprávy o misijní činnosti mezi Romy i o víře samotných Romů v Ježíše Krista, jež během svých studií slyšel, byly motivy, které Ondřeje Kováče vedly k volbě tématu pro svou diplomovou práci.

Autor během svých cest do středisek misijní činnosti i z četných rozhovorů s pracovníky, kteří se Romům věnují, zjistil, že jejich znalost o historii a kulturních specifikách Romů je povětšinou mizivá. Proto se rozhodl první kapitulu věnovat historickému přehledu a vývoji vztahů české společnosti k Romům (čtenář se zde dočte o počátcích lingvistického bádání až po objevení pravlasti Romů, o předcích Romů – indických *Domach*, o odchodu Romů z Indie a jejich putování přes Persii, Byzanc až po příchod na evropský kontinent a o postojích a opatřeních Evropanů vůči Romům). Práce si neklade za cíl být historickou studií, a proto je historický vývoj popsán velmi stručně a obsahově je zaměřen na cílenou skupinu čtenářů – především křesťanů. V závěru kapitoly se autor věnuje historii Romů v Čechách. Ačkoliv pro potřeby práce jsou uvedené historické informace vesměs dostačující, romskému holocaustu by mohlo být věnováno více prostoru.

V druhé kapitole se autor věnuje životu Romů v křesťanských církvích na území České republiky před a po roce 1989. Zde se dozvídáme, že Romové ve jednotlivých farnostech nikdy netvořili větší ucelené skupiny a pokud se někde vyskytly menší romské skupiny, stály na okraji těchto společenství. Církev kladla důraz na sociální pomoc chudým, Romy nevyjímaje. „Od doby vlády Josefa II. se česká římskokatolická církev, a po ní i všechny další, soustředily na vyučování romských dětí, ale i dospělých, aby tak zvýšily jejich gramotnost a také změnily styl a hodnoty Romů pomocí křesťanských etických pravidel a věroučných nauk.“ Sociální pomoc u nás ve dvacátých a třicátých letech 20. století provozovala zejména Armáda spásy, jejíž činnost byla přerušena druhou světovou válkou a komunismem. Obnovena byla po roce 1989.

Na tomto místě je v práci trochu nelogicky uvedena kapitola o příchodu Romů ze Slovenska, jež by měla být spíše v závěrečné části první kapitoly, kde autor popisuje historii Romů v Čechách.

Po této kapitole se autor stručně věnuje církvím a Romům v době komunismu. „V období komunismu byly církve i Romové vystaveni zvýšenému zájmu jakožto skupiny, které je třeba přizpůsobit komunistickému smýšlení. Z těchto důvodů docházelo k tomu, že se křesťané – mezi nimi často sami církevní představitelé – setkávali s Romy v rovnocenných situacích na okraji tehdejší společnosti. Vzdělávací program mezi Romy i sociální péči o ně plně převzal do svých rukou stát a náboženské působení bylo omezeno.“ (s.35-36) Ačkoliv byly vztahy mezi církví a Romy omezeny, přesto docházelo k navazování individuálních vztahů s církevními představiteli, k nimž Romové získali důvěru. K těmto lidem patřil i Jaromír Strádal (farář Českobratrské církve evangelické) a Josef Koukl (kněz římskokatolické církve, dnes biskup v Litoměřicích). V kapitole jsou uvedeny jejich výpovědi o setkání a práci s Romy. Na závěr kapitoly autor popisuje, jak ještě za komunistické vlády pracoval s romskou mládeží sbor bratrské jednoty baptistů v Brně.

Rok 1989 a konec komunistického režimu umožnil Romům zapojit se do společenského dění vlastními silami a církvím přinesl možnost angažovat se ve veřejných věcech společnosti, čímž se vytvořil prostor pro opravdovou misijní činnost. „Na náměstích všech měst se objevují kazatelé probuzeneckých církví a nových křesťanských společenství. Tato do té doby nevídaná misijní činnost evangelikálních církví zasahuje i Romy, i když to není jejím původním záměrem.“ (s.44) Během devadesátých let se misijní činnost začíná cíleně zaměřovat na romské komunity, vznikají střediska, jež chtějí řešit problémy romské mládeže ve městech.

V práci s Romy se začínají angažovat také sami zástupci Romů, a to nejen v oblasti politiky, ale také v křesťanské obnově. Autor na několika stranách popisuje vznik a činnost Romského křesťanského demokratického sdružení, jejímž zakladatelem a předsedou je PhDr.Vladimír Oláh. „Sdružení nebylo závislé na určité české církvi. Jeho činnost byla ekumenická a jeho členové byli romští křesťané, kteří vyrůstali v různých prostředích a tradicích od evangelikální až po konzervativní římskokatolickou. Toto sdružení se od ostatních odlišovalo tím, že vedle romských tradic a jazyka jeho členové chtěli znovu probudit v romském etniku křesťanství.“ (s.46) V rámci tohoto sdružení byla také založena odborná a vzdělávací společnost Matice romská, jejímž cílem je všestranné vzdělávání Romů. Společnost také vydala překlad Janova evangelia do východoslovenského dialektu romštiny a překlad Skutků apoštolských. Z podnětu Vladimíra Oláha Česká biskupská konference ustanovila litoměřického biskupa Josefa Koukla předsedou Komise pro záležitosti romského obyvatelstva při ČBK. V každé diecézi je z řad Romů i majority dále určen jeden kněz nebo laik pro koordinaci pastore romského obyvatelstva. Obdobně postupovaly i církve evangelické. V roce 1993 byla založena Ekumenická rada pro evangelizaci Romů, jejímž předsedou se stal Petr Raus.

Ve třetí kapitole autor velmi podrobně popisuje sociální a misijní činnosti jednotlivých církví mezi Romy v České republice. Nejprve se zamýšlí nad důležitostí a potřebností misie, jež dle jeho slov „zaujímá stále větší úlohu v církvích jakožto reakce na konkrétní potřeby globálního i lokálního světa: cílem bývá zmírnit nebo odstranit trápení lidí či tíživé sociální problémy společnosti a celého světa. A to bez ohledu na národní, náboženskou či věroučnou příslušnost jednotlivého člověka.“ (s.53) Na misii mezi Romy se podílejí všechny české církve (nejvíce však římskokatolická). Autor na posledních dvaceti stranách třetí kapitoly podrobně popisuje charakter misijní činnosti v různých církevních střediscích po celé České republice. Vyčerpávající popis je seřazen podle jednotlivých církví.

Práce se velmi hluboce dotýká Romů – obzvláště pak třetí kapitola, kde se autor věnuje konkrétní misijní činnosti v církevních střediscích, kontaktům, vztahům i problémům křesťanských církví, které vidí v práci s Romy. Pro to je překvapující, že v celé práci nenajdeme ani jednu výpověď o tom, jak vnímají misijní činnost sami Romové.

V závěrečné části práce autor shrnuje předešlý obsah, analyzuje misijní činnost mezi Romy a uvádí vhodná doporučení, jak ji vylepšit. Autor si plně uvědomuje nedostatek znalostí a pochopení kulturních odlišností romského etnika, jež chybí lidem, kteří s Romy pracují, a vnímá nutnost osvěty a šíření informací o Romech, jejich životě, kultuře, jazyku. Z práce je zřejmé, že jen velmi málo lidí, kteří jsou s Romy v rámci své profese v intenzivním kontaktu, zná nebo alespoň má snahu poznat romskou kulturu, jazyk a rodinné zázemí dětí. Autor si je vědom toho, že bez takových znalostí nemůže být jejich práce nikdy plně úspěšná. „*Několikrát jsem se přesvědčil o velkých plánech a představách i některých misijních pracovníků, kteří však neměli dost poznatků o romském etniku a jeho způsobu života či naopak nedokázali své znalosti užít pro svou práci*“ (s.94)

„...Romové potřebují člověka, který jim bude věřit – nejen z úcty k nim, ale proto, že jim opravdu chce věřit – a který se k nim bude chovat naprosto přirozeně. A to bývá tou nejtěžší překážkou pro některé křesťanské misionáře. Při rozhovoru s některými z nich bylo patrné, že dávají největší důraz na rychlou změnu charakteru Romů a jejich skutků. Hovořili o Romech, s nimiž přicházeli do kontaktu, jako o zlodějích, lhářích, vrazích, podvodnících, atp. Takto smýšlejí ti, kteří nemají znalosti o romském etniku, jeho sociálním prostředí a jeho historii, ale také ti, kteří tyto znalosti mají, avšak jejich hlavním úmyslem je autoritativně změnit povahové rysy Romů a asimilovat je do českého kulturního prostředí.“ (s. 97-98) Vědom si tohoto nedostatku, autor doporučuje literaturu k získání alespoň základních znalostí o romském etniku. Zdůrazňuje mimo jiné i to, že Romové nejsou jednotnou skupinou a že jsou nimi mezi rozdíly subetnické, jazykové a sociální. Vnitřnímu členění romských společenství by se však autor měl věnovat uceleněji a podrobněji.

Diplomová práce je v mnohém směru velmi informativní a zajímavá, zvláště bychom ocenily závěrečnou část, zahrnující analýzu a doporučení k misijní činnosti, jelikož je to pohled samotného věřícího a vzdělaného Roma. Tento pohled autor v úplném závěru doplňuje o názory mladých Romů studujících na romské Střední škole sociální v Kolíně: dokumentuje jejich vztah ke křesťanství a jeho symbolům.

Autor se ve své diplomové práci zabývá velice zajímavým tématem, práce je velmi čtivá. Vzhledem k tomu, že je práce určena spíše křesťanům, kteří mají zájem o romský svět, či lidem, kteří chtějí znát specifický vztah Romů ke křesťanství, uvítali bychom zde ještě kapitolu o indickém náboženství. Přestože se většina Romů na našem území hlásí ke křesťanství, v jejich náboženském smýšlení lze bezpochyby nalézt paralely s určitými rysy indického náboženství. Autor velmi dobře uvádí, že Romové ve velké míře uznávají postavu Panny Marie (s.84), její obrazy lze nalézt snad v každé domácnosti. Původní obyvatelé Indického subkontinentu, mezi něž s největší pravděpodobností patřili i předci dnešních Romů – Ďomové, vyznávali ve svém náboženství ženský božský princip *šakti*, čímž je možné vysvětlit silnou víru evropských Romů v křesťanskou Pannu Marii. Víra Romů v duchy mrtvých – tzv. muly, je indickému náboženství také vlastní. Uvedení paralel mezi náboženským chováním Romů a náboženstvím v Indii, či alespoň popis indického náboženství, by jistě pomohlo osvětlit a porozumět některým neevropským prvkům ve víře Romů.

Martina Kubátová a Jindra Pařízková
II ročník, romistika

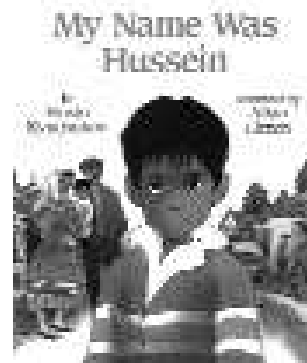
Christo Kjučukov

My Name was Hussein (Jmenoval jsem se Hussein)

Voices of a People without Territory

Boyd's Mills Press, Honesdale, Pennsylvania, 2004, 32 str.,

ilustrace: Allan Eitzen

Útlá knížečka autora Christa Kjučukova na první pohled dává tušit, že je určena pro děti. Nenajdeme v ní však pohádku se šťastným koncem, spíše naopak. Děti, ale i dospělí se zde mají možnost seznámit s příběhem napsaným na základě skutečných událostí.

Vyprávění malého chlapce, který se jmenuje Hussein, nás přenese do Bulharska osmdesátých let 20. století. Chlapce Hugshy (Huši), jak mu doma říkají, žije v romské muslimské komunitě. Vypráví o tom, jak vypadá běžný život jeho rodiny, jak slaví svátky, na které se vždy moc těší, popisuje zvyky, které jeho rodina dodržuje, a vezme čtenáře i na návštěvu svých prarodičů. Malý Hussein je pyšný na své jméno, které se v jeho rodině traduje již po několika generacích. Jeho zdánlivě poklidný život se ale jednoho dne změní.

Do vesničky, kde chlapec se svou rodinou žije, přijedou vojáci s tanky a se psy. Mešity jsou zavřeny, Romové dostanou zákaz mluvit mezi sebou romsky a chodit v noci ven. Právě probíhá nejvýznamnější muslimský svátek ramadan a lidé nesmějí jít do mešit, které střeží vojáci. Vojáci přivedou Husseina a jeho rodinu na úřad, kde jim roztrhají jejich doklady a přinutí je změnit si svoje muslimská jména na křesťanská: Huši už se oficiálně nejmenuje Hussein, ale Harry. Doma mu však říkají pořád jeho pravým jménem.

Autor knihy Christo Kjučukov je chorachano (muslimský) Rom žijící v Bulharsku. Jako zcela nejmladší získal akademickou hodnost profesora v oboru lingvistiky, a to na sofijské univerzitě. Události, které pro dětské čtenáře popisuje velmi působivě a srozumitelně, prožil za vlády komunistického režimu na vlastní kůži. V době, kdy byl donucen změnit si svoje jméno, mu ovšem bylo již 22 let. Aby tento otřesný prožitek přiblížil dětem, učinil hrdinou své knihy malého chlapce a pro anglickou verzi knihy zvolil pro nové Husseinovo jméno anglické „Harry“.

Bulharsko bylo téměř čtyři století pod Tureckou nadvládou. Samostatným státem se stalo po dlouhém boji v roce 1878. Na jeho území ovšem zůstalo množství etnických menšin (Turků, Romů), jejichž příslušníci po staletí vyznávali islám. Komunistický totalitní režim, nastolený po druhé světové válce, považoval za svou potenciální hrozbu každou odlišnost, ať etnickou nebo náboženskou. Proto se v Bulharsku podobně jako v jiných komunistických státech (včetně Československa) praktikovala vůči etnickým a náboženským menšinám asimilační politika. Ta vyvrcholila v osmdesátých letech 20. století příkazem změnit muslimská jména všech obyvatel Bulharska na křesťanská. Pokud si příslušníci menšin, hlásící se k islámu, sami nevybrali nové jméno podle křesťanského kalendáře, by-

lo jim přiděleno. Doklady s jejich pravými jmény jim na úřadech roztrhali a byly jim vydány nové s novými jmény. Úředníci některých místních orgánů aplikovali tuto politiku tak „iniciativně“, že přikazovali měnit jména i na hrobech.

Publikace Christa Kjučukova je určena dětem, ale je informačním a citovým obohacením i pro každého dospělého, který si ji přečte. Nabízí nám možnost zamyslet se nad tím, jak státy přistupují ke svým menšinám. Historické události kniha pouze nepopisuje, ale přibližuje nám je skrze prožitek malého chlapce. Tím dává možnost intenzivněji pocítit, jak násilná asimilační politika destruuje život a osobnost člověka.

Jedním z mnoha pozitiv Kjučukovy knihy je, že ukazuje Romy a muslimy i z jiné strany, než o nich máme možnost denně slyšet v médiích. Muslimy najednou nevidíme jako teroristy, ale jako lidi, kteří musí trpět pro své vyznání a proto, že nenáleží ke stejné národnosti jako majorita. Necitlivý přístup většiny vůči menšině často způsobuje následky, které sice nemusí být viditelné na první pohled, ale které se vždy hluboce dotknou a ublíží lidem, vůči kterým je namířen.

Jednoduchý, dětem srozumitelný text podtržený ilustracemi Allana Eitzena umožňuje (romským) dětem, ale nejen jim, poznat události, které jsou součástí pohnuté historie Romů i ostatních menšin v Bulharsku.

Lucia Ivanková

I. ročník romistiky a I. ročník Evangelické teologické fakulty UK

Khamoro, 6. ročník festivalu romské hudby Koncert Yorgui Loefflera

24. května, Jazz Club Reduta, Praha

Šestý ročník festivalu Khamoro byl zahájen v pondělí 24. května kapelou francouzského kytaristy Yorgui Loefflera. Čtyřadvacetiletý Yorgui z Alsaska, který si od svých čtrnácti let vypracovává osobitý umělecký styl, předvedl vyprodané Redutě, že patří mezi výjimečné pokračovatele odkazu Djanga Reinhardta stejně jako umělci z kapel *The Rosenberg Trio* (na festivalu hráli v roce 2002), *Note manouche* (Khamoro 2003) nebo třeba Tchavolo Schmitt a Birelli Lagréne. Původně trojčlenná kapela v obsazení: Yorgui Loeffler (sólová kytara), jeho bratr Gigi Loeffler (rytmická kytara) a bratranec Gino Roman (elektrická baskytara) se po roce existence stala s příchodem pianisty Vincenta Bidela roku 1999 kvartetem. V Redutě se však představila v netradičním složení bez Gina Romana, který byl nahrazen kontrabasistou. Toho si bohužel nevšimli ani organizátoři, ani někteří pozdější recenzenti, kteří bezhlavě opisovali původní složení, a tak se teď na oficiálních webových stránkách festivalu můžeme dozvědět, že zde vystoupil Gino Roman se svou baskytarou, zatímco jméno kontrabasisty, který nám ve skutečnosti zpřijemňoval večer, zůstává utajeno.

Strhující představení odstartovala nádherná scénka, kdy hned při první skladbě praskla struna nejdříve Gigi Loefflerovi a poté i Yorguimu (ten si ji mimochodem během koncertu měnil ještě dvakrát – není divu u člověka, který hraje s takovým temperamentem a silou, až to publikum zvedá ze židlí). Yorgui, kterému chyběla jen cigareta v koutku úst, aby naplnil mou představu o mladém Djangovi Reinhardtovi, si pohrává se strunami tak rychle, že v momentě, kdy k nám doznívají poslední tóny skladby, on i celá kapela si už dávají přestávku. Jeho talent je obdivuhodný, ale nesmíme jej chápat jako něco čistě vrozeného. Rodiče bratrů Loefflerových muzikanti nebyli a Yorgui sám zdůrazňuje, že jeho nynějšímu umění předcházela léta dřiny.

Avšak přestože taková byla očekávání a z dosavadního textu to tak možná působí, Yorgui Loeffler nebyl jedinou hvězdou večera. Neznám tvorbu kapely před příchodem Vincenta Bidela, ale je mi jasné, že s jeho nástupem dostala hudba této formace zcela nový rozměr. A možná, že právě jeho působení znamená pro kapelu největší odlišení se od ostatních skupin hrajících manušský jazz. Mladý pianista Bidel, který očividně nepochází z romského prostředí, představuje v kvartetu významný protipól vcelku jednotnému stylu bratrů Loefflerových. Nejen, že jde o člověka s velmi vyvinutým smyslem pro improvizaci, který je důležitý jak v jazzu, tak v romské hudbě, tento hudebník zároveň vykazuje velkou znalost svého „řemesla“, a nedělá mu tudíž problémy během koncertu proplouvat mnoha dalšími styly. Celý koncert pak působí trochu jako souboj různorodých a osobitých stylů dvou velkých improvizátorů, kteří se před sebou trošku předvádějí a přitom nádherně doplňují, když jeden – Yorgui – jen tak mimo-

chodem zařadí do jazzové skladby rock'n'rolovou píseň a druhý – Bidel – ji zakončí Mozartovým Tureckým pochodem.

Skvělý zvuk kapely není však jen jejich zásluhou. Těžko říci, kam by se tito umělci dostali, kdyby je Gigi Loeffler nedržel svým nádherně našláplým „cikánským“ rytmem a basista nepřipomínal, že hraje jazz.

Nakonec nutno dodat, že formace hodně těžila především v druhé části koncertu ze známých skladeb, jako byl například mistrovsky podaný tradicionál „Oči čornyje“ nebo mnohé Reinhardtovy a Grapelliho osvědčené hity v čele se skladbami „Minor Swing“, „Sweet Chorus“ či „Sweet Georgia Brown“.

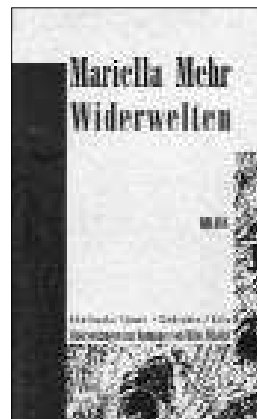
Františka Dvorská

II. ročník, romistika,

I. ročník, filmová věda, FAMU

Mariella Mehr
Widerwelten / Ušalinake ljumi
Gedichte / Gila

Drava Verlag, Klenovec 2001, 80 str. Překlad do romštiny Mišo Nikolić

Jak romsky, tak i německy mluvícím čtenářům se představují básně švýcarské jenišky Marielly Mehrové. Narodila se 1947 v Curychu a od roku 1981 píše romány, poezii, dramata a eseje. Ve své rodné zemi je Mariella Mehrová politicky aktivní, její boj za práva svého národa byl oceněn čestným doktorátem univerzity v Basileji. Překladatel Mišo Nikolić je jugoslávský Rom, známý hudebník a spisovatel, současně žijící ve Vídni.

Básně vyjadřují ducha autorčina životního tématu – hemží se v nich výrazy jako prach, útěcha, prázdnota, bouře, bezbrannost, honba, milost, hrob, nouze, apod. Jejich neklidnou a naříkavou atmosféru dále podporuje i prudký začátek každé básně bez titulu. Dramatičnost básní je dovršena souslovími jako „vojsko havranů“, „hniloba útěku“, „bůh popele“, „smrtelné míle“ atd. Některé z nich donutily ke kapitulaci i překladatele, který pak přejal německý způsob skládání slov. V romských překladech se tak objevují kontrukce typu brišindeskebrićinarosko, khameskeopregeline, dukengenašimaskodiklo nebo pustinjakepajeskibahtferi.

Jako ukázka nechť poslouží:

Noch bin ich
an die Inschrift gefesselt.
Noch führe ich mich
am Nimmerzwirn
in die Nacht.

Inke sim
pe jek roimo phanglo
Inke vezetin ma
po namajbut tav
ande rjat

Ještě jsem
připoutaná k náhrobku.
Ještě se pouštím
do noci
na neviditelné niti.

Noch halte ich Ausschau
nach dem Abgeweinten.
Noch türme ich Stein um Stein
um mein eingeschüchtertes Wort.

Inke hučilav avri dikav
palaj avriroinde.
Inke šuvavmebarr pe barres
Krujo muri daradi vorba.

Ještě vyhlížím
dávno oplakané.
Ještě vrším kámen za kamenem
kolem svých zakřiknutých slov.

Die Lesart der Sternzüngigen
ist mir noch immer fremd,
und meine Nomadenhaut

E dilimasko sokaši
e čerhajjangešibangerengo
inke straino mange

Ještě neumím
číst hvězdinštinu,
a moje nomádská kůže

holt Atem nur am Tor
der Abschiedslosen.

Es flieht das Licht,
jagt seinem eigenen
Himmel hinterher.

Ein Bittergestirn trägt
seine Heimat zu Markte.

Der wundgewanderte Wind
zerzt am Lichtlosen.

An meiner Schulter
ruht er sich aus.

taj muri nomadongi morči
feri cirdel o dī* pe kapuva

Hural avri o udud,
vov vadazil angla peste
o čeri.

Jek kerki čerhaj ingerel
pesko them po piarco.

E šebongikeradi balval cirdel
pašaj biududeske.

Pe muro piko
hodonij pe avri.

se nadechne jen u bran
neloučení.

Světlo prchá,
touží dohnat
své vlastní nebe.

Zatrpklá hvězda si dál
nese svůj starý svět.

Všudybyl vítr, tak unavený,
otřásá černou dírou.

A odpočívá
na mých ramenou.

Překlad do češtiny Michaela Škultety

Peter Wagner

Mire bala kale hin (Mé vlasy jsou černé)

Romský večerníček

Režie, námět a scénář – Katariina Lillqvist

1. až 6. dubna 2004 odvysílala Česká televize v rámci večerníčků romské pohádky *Mire bala kale hin*. Staré pověsti o putování Romů po světě inspirovaly finskou režisérku a scénáristku Katarinu Lillqvist k natočení šesti dílů krátkých animovaných pohádek. Loutky, kterých se ve večerníčku objevilo zhruba padesát, vytvořila finská výtvarnice Minna Soukka. Kameramanem je Miloslav Špála a autorem animace Alfons Mensdorf-Pouilly. Seriál vznikl v roce 2002 ve studiu Hafan film Praha v česko-finsko-holandské koprodukcí. Loutkám propůjčili hlas Věra Galatíková a Ladislav Frej. Existuje však i finská a anglická jazyková verze.

První díl se nazývá *Příběhy nekonečných cest*. Moudrá a laskavá *phuri daj* vypráví své vnučce o nelehkém putování Romů světem až z daleké Indie. Po následujících pět večerů pak napjatě posloucháme společně s děvčátkem jednotlivé příběhy z jejich cest.

Hned následující je inspirován povídkou Margity Reiznerové *Zrcadlo Romů*. Její poselství však není v pohádce přesně vystiženo. Romský král daruje před smrtí svému milovanému lidu zrcadlo, které jim má připomínat jejich původ, ukazovat jim správnou cestu. Po čase se ale někteří Romové chtějí usadit a jiní putovat dál. Začnou se o zrcadlo přetahovat a to se rozlomí na tisíc kousků. Tak si rozeberou alespoň jeho díly, ale dobře se jim ve světě nedaří. Snad se jim jednou podaří všechny kousky poskládat dohromady a rozpomenout se na dávné časy. Toto závěrečné poselství zůstalo ve večerníčku zachováno, ale romský král byl bohužel vyměněn za neromského, zrcadlo si zde Romové nerozbili sami, ale udělal to jeden zlý voják. Tím se trochu posunula ona myšlenka prvotního hříchu a naděje v jeho budoucí napravení.

Další díl vychází z dávné legendy o *Černé Sáře*, velké romské světici. Rodina Sáry ukryje ve svém domě pronásledovanou Marii nazaretskou. Ta ji pak z vděčnosti za pohostinnost vezme s sebou na svou cestu do Francie, při níž Sára svou moudrostí zachrání celou posádku lodi před smrtí, která všem hrozila v rozbouřených vlnách.

Sáře byl nápomocen měsíc, jenž jí ukázal správnou cestu. Ten pomůže Romům i v následujícím díle k útěku z Lodi bláznů tím, že jim hodí klíč. Na lodi je uvězněn zlý král Baltazar, který v té době vládl v Utrechtu, kde loď kotvila. Celý díl se jmenuje *Baltazarův pes*, protože i ten pomůže romským dětem ze zajetí a odplouvá s nimi na Lodi bláznů.

V pátém díle nazvaném *Balada o kouzelných houslích* se přesuneme až do Finska. Po celé zemi stály šibenice pro tuláky a Romy. Ti si velice stýskali, protože kraj to byl nehostinný, více než zimy se však báli lidské krutosti. Vládl zde na hradě Turku vévoda Juhana, ale ten měl jiné starosti. Sháněl si nevěstu a našel ji až v Polsku, byla to

Kateřina Jagellonská. Princezna se rozjela do Finska, ale nebyla v této chladné zemi daleko od domova šťastná. Chtěla svatbu zrušit, jestliže jí vévoda nenajde dobré hudebníky. Juhana bloumal po lese, až zaslechl krásnou romskou hudbu. Přivedl Romy na hrad, princezna byla spokojená a konala se velká svatba. Romům za to splnil přání, dal v zemi strhnout všechny šibenice a z jejich dřeva si nadělali housle.

Závěrečný díl se nazývá *Dvanáct měsíců*. Malý romský chlapec, který se stará o svého nemocného dědečka, se vydá hledat něco k snědku. Potká sedlákovu synku, který se cpe melouny, ale chlapcovi nedá ani kousek. Skleslý se vrací zpátky, po cestě však objeví jeskyni s dvanácti stařečky. Každý z nich představuje jeden měsíc v roce. Je k nim velice uctivý a ti ho za to štědře obdarují. Sedlákův synek mu to závidí, jde také do jeskyně, ale je na stařečky drzý. Jako potrestání si odnáší pytel plný blech a popele.

Divák je provázen dávnými příběhy, které nenásilnou formou přibližují romskou kulturu. Je velice přínosné, že se žánr večerníčků na České televizi otvírá jiným kulturním tradicím. Dobrým dramaturgickým tahem bylo také zařazení pohádek jako předzvěst blížícího se Mezinárodního dne Romů. Poněkud posmutnělý nádech odráží jejich nelehký osud při putování světem, vytváří osobitou atmosféru. Večerníček tak působí velice citlivě, emotivně a je bezesporu atraktivní pro romské i neromské diváky. Svým netradičním zpracováním ale zaujme spíše starší děti a dospělí. Doufejme však, že se stane inspirací i pro jiné autory a že počet takovýchto pořadů bude na televizních obrazovkách stoupat.

Iva Vyskočilová
l. ročník, romistika

Mire bala kale hin (Mé vlasy jsou černé)

Romský večerníček

Režie, námět a scénář – Katariina Lillqvist

Ve dnech 1.4. – 6.4. 2004 odvysílala česká veřejnoprávní televize večerníček na motivy romských pohádek a legend – *Mire bala kale hin (Mé vlasy jsou černé)*. Jedná se o animované loutkové příběhy určené jak dětskému publiku tak i dospělým, kteří mají zájem o kulturu romského etnika.

V prvním díle, jenž nese název *Příběhy nekonečných cest* (prolog), ukládá babička svou vnučku Marušku spát. Ta však není vůbec unavená a prosí babičku, aby jí vyprávěla pohádku o romském národu. Babička vypráví o putování Romů z Indie přes Persii až na ostrov Kréta. Vzhledem k nepřátelskému pronásledování Romové putují dále do Evropy, někteří z nich se dostávají až do Finska. Legendám, které vznikaly při putování Romů přes jednotlivé země, je věnována pozornost v dalších dílech, každý díl se odehrává v jiné zemi.

Druhý díl (*Královské zrcadlo*) byl natočen na motivy legendy *Le romengero gendalos (Zrcadlo Romů)*, kterou napsala Margita Reiznerová. Legenda byla poprvé otištěna ve výboru poezie a prózy romských autorů *Kale ruži (Černé růže)*, jenž sestavila a přeložila Milena Hübschmannová. V této pohádce Romové hrají na královském dvoře. Král je má rád a když umírá, odkáže Romům své zrcadlo. Po králově smrti jsou Romové zlými vojáky vyhnáni z království a zrcadlo jim zlý strážce rozbije. Romové seberou střepy a rozprchnou se do všech koutů světa. Jednou se všichni potkají, poskládají střepy dohromady a nově sestavené zrcadlo se stane symbolem jednoty romského národa. Pointa původní povídky je však jiná: romštější, filozofičtější. Král v podání Margity Reiznerové není „gádžo“, nýbrž Rom. Na smrtelném loži zrcadlo odkáže svému národu s výzvou, aby je Romové ochraňovali. Jednotlivé rody se ovšem o ně začnou prát a rozbíjí je. Tedy nikoliv zlí „gádžovští“ vojáci, ale sami Romové. Když si uvědomí, co udělali, začnou střípky hledat po celém světě. Až je najdou a zrcadlo bude opět celé, sjednotí se i romský národ a vybuduje si svou zašlou slávu.

Legenda o *Černé Sáře* vypráví o statečné a moudré Sáře, jež pomůže jedné ženě ukrýt se před vojáky, kteří ji pronásledují v ulicích Káhiry. Tou ženou je Marie Nazaretská. Z vděčnosti za to, že jí a jejímu synkovi Ježíšovi zachránila Sára život, ji Marie vezme s sebou do Francie.

Čtvrtý díl – *Baltazarův pes* – se odehrává v Utrechtu, jež spravuje v době nadvlády Španělska vojevůdce Baltazar. Na Lodi bláznů drží čarodějnice a blázny. Baltazar tam uvězní také Romy. Díky pomoci Měsíce a Baltazarova psa se dostávají ze zajetí a společně se psem odplouvají na Lodi bláznů dál.

Balada *O kouzelných houslích* je situována do Finska. Tam vládne vévoda Juhana a chce si vzít za ženu polskou princeznu. Polské princezně se na hradě nelíbí a pokud Juhana nepřivede dobré muzikanty, vrátí se princez-

na zpět do Krakova. Juhana v lese narazí na Romy a vezme je s sebou na svůj hrad. Romští hudebníci princeznu rozveselí a na oplátku si přejí zrušit v celém Finsku šibenice, na které jsou věšeni, pokud jsou ve Finsku dopadeni, a z jejich dřeva si udělají housle.

Poslední díl *Dvanáct měsíců* (epilog) je retrospektivní. Maruška ani po pěti pohádkách nemůže usnout a tatínek jí vypráví příběh ze svého mládí. Jako malý chlapec se staral o nemocného dědu a šel sehnat do vesnice něco k jídlu. Ve vesnici se mu sedlákův syn vysměje a nic mu nedá. Malý chlapec pak najde jeskyni, kde žije dvanáct skřítků, kteří představují jednotlivé měsíce. Chlapec se k nim chová s úctou a je náležitě odměněn. Závistivý sedlákův syn spatří jeho dary a vydává se též ke skřítkům, chová se k nim velmi neuctivě a za to je též náležitě odměněn – pytlek popela. Po vyslechnutí šesté pohádky Maruška spokojeně usne.

Pohádky se odehrávají v různém časovém období a jsou v nich obsaženy útržky romské historie. Pohádky mají smutný nádech – ten s sebou ovšem nese romská historie jako taková. Romové se setkávali s nepřátelstvím ze strany majoritní společnosti již od svého příchodu na jednotlivá historická území Evropy. Nedůvěra a strach budili Romové mezi Evropany odlišnou barvou pleti, jiným ošacením, věštěním apod.

Diváky určitě zaujmou nádherné postavičky, které vytvořila finská výtvarnice a malířka Minna Soukka. Dohromady jich můžeme v pohádkách spatřit zhruba padesát. Za zmínku také určitě stojí hudba doprovázející romské pohádky. Přibližuje dobu i prostředí, v nichž se jednotlivé pohádky odehrávají.

Autorkou seriálu je finská režisérka Katariina Lillquist, která u nás natočila několik filmů a získala řadu ocenění. Dlouho se zajímá o Romy, několik let také sbírá romský folklór. Do mezinárodního projektu *Mire bala kale hin* se mimo České republiky zapojilo Finsko a Nizozemí. U zrodu projektu stála finská filmová společnost Camera Cagliostro. Projekt vznikl po dobu pěti let a na jeho financování se podílela Česká televize a finská televize YLE. Ve studiu Hafan vznikla mimo české verze seriálu také anglická a finská verze. Českou verzi namluvili Věra Galatíková a Ladislav Frej. Jde o ojedinělý projekt, který se divákovi snaží přiblížit tradice, kulturu a historii romského etnika. Dětem tento seriál otevírá nové obzory, umožňuje jim pohled do jiné kultury, zároveň může být pro děti inspirativní a vzbudit u nich zájem dozvědět se o romském etniku něco víc. Také pro romské děti má své kouzlo, vždyť jde o první zfilmované pohádky, kde jsou hlavními hrdiny Romové. Idolem malých holčiček nemusí být už pouze zlatovlasá princezna, ale například moudrá Sára.

Divácký ohlas na večerníček *Mire bala kale hin*, který byl zveřejněn na internetových stránkách www.romea.cz: Praha, 4. 4. 2004, (ČT): *První díl večerníčku Romské pohádky sledovalo 188 tisíc (tzn. 15,5 %) 4-14letých dětí, což představovalo 58 z každé stovky děvčat a chlapců v danou dobu u televizorů. První části nového večerníčku věnovalo pozornost také 382 tisíce, tedy 4,5 % dospělých diváků (podíl na publiku 13 %). Divácký ohlas vzhledem k novosti tématu nezaostal za očekáváním. U seriálů navíc podle dlouhodobých zkušeností platí, že teprve čtvrtý díl ukáže, jak ho diváci přijali.*

Jak už to u večerníčků bývá, nejvíce dětských diváků se rekrutovalo z řad 4-9letých: 139 tisíc, tj. 23,9 % při podílu na publiku 74 %; 10-14letých první část Romských pohádek vidělo 49 tisíc, tzn. 7,7 % při podílu na publiku 36 %.

Zuzana Znamenáčková
II. ročník, romistika

Pavel Navrátil a kolektiv
Romové v české společnosti
Voices of a People without Territory

Portál, Praha 2003, 223 s.

Kniha zpracovává teoretický základ konceptu sociálního vyloučení a výzkum autorů zaměřený na interetnické vztahy v ČR. Tento výzkum kniha popisuje, interpretuje a doplňuje o poznatky převzaté z jiných výzkumů. Publikace je určena zejména sociálním pracovníkům, ale i ostatním zájemcům o danou problematiku.

Teoretická východiska i výsledky výzkumu jsou popsány obsažně, v souladu s cílem autorů „nabídnout pohled na problémy ve vztazích mezi Romy a majoritou z hlediska konceptu sociálního vyloučení“, podat „nové impulzy pro hledání vhodných nástrojů na řešení situace“ a „inspirovat čtenáře ke vhodným řešením“ (s. 209).

Jednotlivé kapitoly jsou výstižně uvedeny, čtenář je pro dobrou orientaci seznámen s jejich obsahem, případně s odůvodněním, proč je následující text zařazen, co je jeho cílem.

První a nejdelší kapitola zabývající se teorií konceptu sociálního vyloučení má přehlednou a snadno pochopitelnou strukturu. Co do srozumitelnosti – z hlediska jazyka i členění textu – bych na přední místo zařadila i přílohu (příklady dobré praxe) a kapitolu 6, která se věnuje sociální práci a uvádí doporučení.

Problematická a již ne tolik „čtenáři přátelská“ a srozumitelná je struktura některých další částí knihy.

V kapitolách 2-4 je výrazně těžší se zorientovat. V textu se prolínají data získaná výzkumem autorů s daty z jiných zdrojů, s obecnějšími úvahami a doporučeními. Některé úvahy a tvrzení jsou převzaty ze zdrojů uvedených souhrnně až po delší části textu. To je nesystémové a matoucí.

Ačkoli kniha upozorňuje na to, že je nutné nazírat na soužití majority s minoritou neetnocentricky, na několika místech textu toto vidění sama kontraproduktivně utvrzuje, například přejatým tvrzením o romském jazyku; romština má, dle autorů, „nejasné vymezení pojmů“. Toto tvrzení je ilustrováno následujícím příkladem: „Pro slova ‚vedu‘ a ‚nesu‘ existuje jeden pojem“ (s. 128). Troufali by si autoři něco podobného tvrdit například o angličtině, kde se pojem „vedu“ a „nesu“ vyjádří rovněž stejným výrazem „(I) bring“? Různé jazyky vymezují různé pojmy odlišně a jestliže je Čechům vymezení pojmů v romštině „nejasné“, měli by se s ní – a s lingvistikou vůbec – blíže seznámit, než si troufnou činit a zveřejňovat své „jazykovědné“ závěry.

Vzhledem k tomu, že se kniha mj. zabývá předsudky a tím, jak s nimi nakládat, je zarážející i to, že v části věnované problematice školství staví do protikladu „vzdělané matky“ oproti „romským matkám“ (s. 126). To utvrzuje stereotypní pohled „vzdělaný“ rovná se „Nerom“ a „nevzdělaný“ rovná se „Rom“. Nejenže se vzdělané romské matky mohou cítit právem uraženy, ale takový etnocentrický pohled na vzdělání navíc svědčí i o tom, že autorům není zná-

má specifičnost, funkce a vysoká hodnota vzdělání v tradiční romské komunitě. Implicitně chápou vzdělání jako pojem omezený na vzdělání institucionální, školské. Právě tento zakořeněný mylný stereotyp blokuje hledání avantgardních přístupů k tomu, aby se i současné institucionální vzdělání romských dětí zvýšilo, a to v přirozené návaznosti na svébytné formy a hodnoty vzdělání v tradičním romském společenství.

Kniha přehledně a obsažně vysvětluje teoretický základ konceptu sociálního vyloučení i jeho možný přínos. Jistě může v souladu s cílem autorů inspirovat mnoho zájemců o problematiku. Všichni, komu leží na srdci sociální situace Romů u nás, si mohou jen přát, aby se tímto „inspirovaným čtenářem“ stal i stát, resp. jeho úředníci.

Podle mého názoru by knize prospělo vyvarování se výše popsaných nesrovnalostí a přehlednější struktura těch částí textu, ve kterých převažuje analýza faktů z převzatých – bohužel obtížně identifikovatelných – pramenů.

Helena Plešingerová
II.ročník, romistika

Vlado Oláh

Le khameskere čhave – Děti slunce

Matice romská, Praha 2003, 112 str. Překlad: Lada Viková.

Ilustrace: Václav Lamer Sestava redakce: Milena Hübschmannová

Sebereflexivní poezie v próze. Tak by se dala stručně definovat knížka Vlada Oláha, jednoho z předních romských autorů a kulturních činitelů, předsedy Matice romské, kterou založil v roce 1991. Popsat však takovou holou větou Oláhovu poslední sbírku by bylo její degradací, neboť kniha je úžasným kulturním zážitkem, velkým „pohlazením po duši“, kterých je v současné literární tvorbě tak málo.

Vlado Oláh se ve své knize věnuje „obyčejným tématům“ – svému dětství, rodné osadě, lidem, kteří v ní žili, a zvykům, které Romové dodržovali. Některé skladby představují přebásněná vyprávění starších Romů, především pak autorova dědečka – obecního pastýře.

Příroda hraje téměř ve všech básních této sbírky důležitou roli. Vlado Oláh ji rozhodně nepoužívá jako pouhou dekoraci svých veršů v próze: Příroda je krásná, Romové jsou její součástí a žijí s přírodou, která nenápadně zasahuje do jejich života, v symbiotickém vztahu.

Z mnoha Oláhových básní sálá národní hrdost, v jiných velebí romské hodnoty, které pokládá za největší romské bohatství: například sociální soudržnost a úctu ke stáří pro jeho moudrost a životní zkušenost. Významným romským bohatstvím je také hudební citění, proto jsou některé básně věnovány výborným hudebníkům z autorovy rodné osady.

Některé básně jsou doplněny „post skriptem“, které namísto poznámky vysvětluje určité pojmy, děje, či přibližuje postavy, kterým je báseň věnována.

Rozhovor o životě (Pal miro dživipen) následuje po úvodu (Anglolav). V úvodu se dovídáme základní životopisné údaje o autorovi (narozen 22. května 1947 ve Stropkově na východním Slovensku, ženat, otec tří dětí, v roce 1983 úspěšně zakončil dálkové studium na filosofické fakultě Univerzity J.P. Šafárika v Košicích, od roku 1986 žije v Praze) a o jeho předchozích publikacích (kromě dvojazyčné básnické sbírky *Khamori luludí – Slunečnice* vyšly Oláhovi dva překlady z Nového zákona *Evangelijum le Janoskero* a *Pal oda, so kere nas le Devleskere bičhade*, dále příběhy z Bible pro děti *O Del vakerel ke peskere čhave*).

Rozhovor o životě vedla s autorem v romštině Milena Hübschmannová, a některé jeho části jsou vlastně jako P.S. zařazeny za básně, k jejichž obsahu se vztahují.

Na závěr chci zopakovat to, co jsem řekla na samém začátku: Oláhova sbírka veršů v rytmizované próze je pro citlivého čtenáře skutečným zážitkem.

Eliška Nekolová
I. ročník, romistika

Erika Oláhová

Nechci se vrátit mezi mrtvé

Triáda, Praha 2004, 64. str.

K vydání připravil Jan Červenka.

Tato útlá knížka obsahuje dvanáct povídek, např. „Beznaděj“, „Mátoha“, „Stín“, „Potopa“, „Prokletá rodina“, „Stříbrný klíček“, „Nový dům“, „Nechci se vrátit mezi mrtvé“, „Sirotek“.

Povídky jsou psány v češtině, vznikaly v 90. letech, jednu z nich – „Dítě“ – autorka uveřejnila v *Romano džaniben* (1-2/2001). Již sám název knížky (i stejnojmenné povídky), vypovídá o tom, že se autorka inspirovala morbidním nadpřirozenem. Opírá se o motivy z romské mytologie či spíše o tradiční představy o transcendentnu, které se – zosobněno mimo jiné v *múlech*, přízracích mrtvých – prolíná jako plnohodnotná realita se světem živých. Jednotlivé příběhy jsou zasazeny do vesnického prostředí na Slovensku. Většinou však autorka plně popouští uzdu své fantazii, která působí mrazivě, ale dokáže čtenáře strhnout.

Knížka byla slavnostně představena 5. května 2004 ve Studiu Paměť. Přístupná je též v elektronické podobě na internetové adrese knihovny pro nevidomé – <http://ftp2.braillnet.cz>.

*Stanislava Miková
I. ročník, romistika*

Fotografie ze slavnostního křtu knihy, na kterém autorka četla vybrané povídky a po malé besedě svou muzikou atmosféru příjemně doladil Mário Bihári.

Foto: Jakub Krčík

Irena Reichová a kolektiv
Romové a nacionalismus

Muzeum romské kultury, Brno 2001, 262 str.

*Vyšlo díky finanční podpoře Open Society Institute v Budapešti
a pod záštitou Muzea romské kultury o.p.s.*

Celá kniha je rozdělena do pěti kapitol. První kapitola „Nacionalismus – od ideologie k diskursu“ je zaměřena na samotný pojem nacionalismus, jeho počátky, určení jeho důležitých prvků a srovnání nacionalismu s rasismem a vlastenectvím.

Druhá kapitola „Proměny etnické identity Romů“ stručně vysvětluje rozdílnosti uvnitř romské pospolitosti v ČR. Zmiňuje dřívější způsob života v romských osadách, odlišný způsob života na venkově a ve městech u Romů i u majority a poukazuje na vliv modernizace. Dále se autorka dotýká rozdílů v hodnotovém systému a v náboženství. Rozdíly vidí i ve struktuře a důležitosti rodiny romské i neromské: romská příbuzenská komunita (*famelijs*) je rozsáhlejší než česká neromská rodina nukleární, jednotlivé členy pojí řád a závazná vzájemná solidarita. V této kapitole se také popisují obřadní rituály při pohřbech a křtinách.

Třetí kapitola „Sociální problematika a Romové“ seznamuje čtenáře s faktory materiální chudoby, kriminality, která je dle autorky z větší části způsobena předsudky ze strany majority, ale také nízkým vzděláním u Romů. V této souvislosti Reichová zdůrazňuje důležitost pedagogických asistentů. Poukazuje však také na rostoucí zájem Romů o vyšší vzdělání.

Čtvrtá kapitola „Romové a masmédiá“ se zaměřuje na sledovanost romského a neromského tisku mezi romskými respondenty. Zastoupením romských redaktorů, užívání romského jazyka a nejčastější obraz Roma a Čecha v novinách, televizi, rozhlasu či filmu. V podkapitole „Obrazy Romů v krásné literatuře“ je sice zmíněno několik romských autorů, ale většinou se pozornost obrací k dílům neromských autorů padesátých let 20. století.

Závěrečná kapitola „Romové a česká politika“ se pokouší stručně zmapovat politické postavení Romů v politice České republiky od šedesátých let 20. století, kdy byl založen Svaz Cikánů-Romů, do současnosti, reprezentovanou prozatím poslední romskou poslankyní Monikou Horákovou.

Některé informace obsažené v knize jsou zkreslující a nepřesné, a proto si myslím, že by autorka knihy neměla svůj výzkum zobecňovat na všechny Romy žijící v České republice.

*Monika Vágnerová
I. ročník, romistika/bengálština*

Lolo Reinhardt

Überwintern.

Jugenderinnerungen eines schwäbischen Zigeuners

(Přezimování. Vzpomínky z mládí jednoho švábského cikána)

Bleicher Verlag, Gerlingen 1999, 160 str. K vydání připravila Monika Döppert.

Lolo Reinhardt je jedním z mála Sintů, kteří přežili Třetí říši. Stal se tak nejen pamětníkem kočovného života a starých romských tradic v jižním Německu, ale i svědkem hrůzné Hitlerovy genocidy.

Jeho vzpomínky na dobu před, během a po válce vydala Monika Döppert. Proložila je vyprávěním Reinhardtovy sestry Märzy Winter a knihu doplnila textem Richarda Scherera o deportaci jednoho cikánského tábora. O vzniku knihy a její výsledné podobě pak informuje doslov vydavatelky.

Knihy je přehledně rozdělena do několika částí. První tři (období před, během a po válce) tvoří mozaika vzpomínek Lola Reinhardta a Märzy Winter. Vzájemně se doplňují a prolínají, některé události si Märza Winter pamatuje konkrétněji, protože byla o pět let starší, některé z pohledu ženy vnímala jinak. Každé vyprávění začíná na místě iniciály fotografií jednoho ze sourozenců, která nenásilně upozorňuje na autora vzpomínek.

První část s podkapitolami „Die Familie“ (Rodina) a „Pferdezeit“ (Čas koní) tvoří střípky vzpomínek na rodinný a kočovný život. Čtenář získá především představu o vztazích a ekonomické směně mezi hospodáři a kočovnými Sinty před válkou.

Stěžejní a nejdelší je část druhá s podkapitolami „Zigeuner müssen unter Juden geschätzt werden“ (Cikánů je třeba si mezi Židy vážit) a „Überlebende“ (Přeživší). Sourozenci vyprávějí, jak jejich rodina přišla o majetek, jak se před gestapem schovávali v lese, aby je neodvedli na kastraci, jak byli postupně deportováni skoro všichni jejich příbuzní a známí, ale také vzpomínají na pomoc a vstřícnost některých hospodářů, kteří jim pomáhali přežít. Kdo nepřežil byla většina deportovaných. Z koncentračních táborů se skoro nikdo nevrátil.

O vyrovnání se s minulostí a budování nového života pojednává část třetí s podkapitolami „Vom Umgang mit offenen Rechnungen“ (O zacházení s otevřenými účty), „Nachkriegs – Heimatgeschichten“ (Poválečné příběhy z domova), „Abschied von der Vaterzeit“ (Loučení se s otcovskými léty), „Neue Freunde und die alten Geschichten“ (Noví přátelé a staré příběhy).

Vyprávění je doplněno několika rodinnými fotografiemi a poznámkami pod čarou. Ty vysvětlují některé pojmy jako např. „Stichtag“ (tj. den určený výnosem k evidenci Sintů) nebo objasňují jednání, které je v textu jen popisováno, ale v kontextu s tradicí získává zcela jiný význam.

Vyprávění Richarda Scherera „Das Lager beim Dorf“ (Tábor u vesnice) líčí soužití sedláků s kočovnými Sinty, zlikvidování jejich tábora za války a pokus o pomstu jediného přeživšího. Ač Richard Scherer vypráví z jiné perspektivy než Lolo Reinhardt, výpovědi obou spolu korespondují a dohromady tvoří ucelený obraz.

Zajímavý je na knize jazyk, jímž je napsána. Podle doslovu Moniky Döppert je mateřským jazykem Lola Reinhardta sintska romština, ale rozhovory, které s ním natočila, vedli ve švábském dialektu němčiny. Vydavatelka chtěla zachovat co nejvíce sílu autentičnosti výpovědí, a proto je nejen přepsala ve švábském dialektu, ale snažila se zachovat i neobvyklá slovní spojení a specifickou stavbu vět, aby tak čtenáři i jazykem zprostředkovala „osobitou směs odcizení a sounáležitosti, které určovaly život těchto švábských Sintů“ (str. 155). Monika Döppert ale sama přiznává, že při přepisování text upravovala, aby se stal čtivějším pro širší okruh čtenářů. Neupřesňuje už ovšem, podle jakého klíče postupovala.

Švábský dialekt němčiny se totiž město od města liší a sami jeho mluvčí si často nerozumí. Dá se tak těžko určit, kdo mluví „spisovným“ švábským dialektem a kdo jeho „odcizenou“ podobou. Tak např. věta Lola Reinhardta: „Wenn i abends zurückerkomme bin vom Schrottlade, bin i rausgange zum Bauere und han ihm a Mark gebe, na han i könne Klee mähe, dass die Pferd Futter hen.“ (str. 97) by „spisovně“ švábsky¹ zněla: „Wenn i obends zruckerkomme ben vom Schrottlade, ben i zom Bauer raus gange ond han em a Mark gebe, na han i könne Klee mähe, dass die Gäulle ebbes zom Fresse hend.“²

Jazyk knihy tak ani mluvčímu švábského dialektu nezprostředkovává slibovanou „osobitou směs odcizení a sounáležitosti ...“ a pro ostatní čtenáře se stává spíše handicapem.

Kdo ale jazykovou bariéru překoná, bude si moci přečíst velmi obohacující dobové svědectví.

Eva Zdařilová
II. ročník, romistika

1 Viz Voigt, Friedrich E., *Schwäbisch auf deutsch*. Verlag F. Bruckmann KG, München 1973. Fischer, Hermann; Pfeleiderer, Wilhelm, *Schwäbisches Handwörterbuch*. Verlag H. Laupp'sche Buchhandlung, Tübingen 1986.

2 „Když jsem se večer vrátil ze sběrně, chodil jsem ven k sedlákovi a dal jsem mu marku, a pak jsem mohl sekat jeťel, aby měli koně co žrát.“

Martin Rheinheimer

Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450-1850

Vyšehrad, Praha 2003, 192 s. Překlad: Vladimír Marek

Nakladatelství Vyšehrad nám představuje knihu Martina Rheinheimera *Chudáci, žebráci a vaganti*, která se zabývá světem lidí na okraji společnosti v době od pozdního středověku do poloviny 19. století, tedy do doby velkých společenských změn spojených zejména s industrializací. Jak sám autor v úvodu píše: „Cílem této knihy je zprostředkovat čtenáři představu o mechanismech chudoby.“ Autor se pokouší odhalovat strukturální příčiny chudnutí, ekonomické mechanismy, které bídu vyvolávaly, a nezapomíná ani na společenské předsudky, které postavení nejnížší vrstvy často výrazně ovlivňovaly.

Úvodní kapitola se zabývá kulturou nižších vrstev. Přibližuje nám život lidí ohrožených zchudnutím. V dalších kapitolách už sestupujeme po žebříčku sociální nouze dále dolů. Druhou kapitolu věnoval autor ženám, které byly chudobou ohroženy více než muži. Dále se zabývá osudy lidí skutečně chudých, ale také „falešnými“ žebráky a podvodníky. Pro nás je zajímavá poslední kapitola, nazvaná „Cikáni“, která se věnuje Romům jako sociálně i kulturně odlišné skupině.

V podkapitole „Nebezpeční cizinci“ se dočteme o tom, jak se měnil postoj usedlého obyvatelstva k Romům. Zpočátku byli přijímáni s blahovůlí, skupiny putující od města k městu dostávaly ochranné dopisy od císařů, králů a knížat. V druhé polovině 15. století se vztah lidí z vyšších vrstev k Romům mění. V té době narůstá diskriminace cizích žebráků, zároveň stoupá i nedůvěra vůči Romům. Lidé měli strach ze všeho cizího, strach o vlastní totožnost, kterou zpochybňují ti, kdo jsou jiní. Usedlíci si vytvářeli své představy o Romech ze směsice zpráv z doslechu, převzatých stereotypů a povrchního pozorování. Podle středověké tradice byla tělesná schránka průsečíkem mikrokosmu a makrokosmu a tělo a duše si navzájem odpovídaly, tudíž znaky těla zrcadlily vnitřní a vnější svět. Romové, kteří byli pro svou tmavou pleť a jiný životní styl považováni za ošklivé lidi, představovali tedy ztělesnění zla. Byli nazýváni pohany, Egypťany, Tatary – jmény, která zdůrazňovala jejich domnělou cizotu a nebezpečnost. Diskriminace Romů zpočátku odpovídala postupu vůči žebrákům, později se na ně nahlíží jako na samostatnou skupinu.

Podkapitola „Zájmy a konflikty“ popisuje vzájemné vztahy Romů a usedlíků, kteří měli sice k Romům velkou nedůvěru (autor si všímá dodnes stejného principu, kdy někdo povyšuje vlastní způsob života nad životní styl druhých), ale zároveň se snažili z jejich přítomnosti těžit (chudí obyvatelé poskytují nocleh ze solidarity či za poplatek, vyšší vrstvy si nechávají platit za ochranné průvodní dopisy, někteří usedlí obyvatelé si objednávají krádeže).

V části „Zabitě cikánské dítě“ poukazuje autor na to, že např. za vraždu Roma zaplatil pachatel vybíjející si vlastní frustraci (většinou z nízké vrstvy) směšně malý poplatek s odůvodněním, že Cikáni jsou postaveni mimo zákon, a každý je tedy může sprovodit ze světa.

Autor se dále zabývá pronásledováním Romů ze strany vrchnosti a tím, jak byli tito lidé zaháněni do ilegality, čímž se jejich negativní obraz v očích usedlíků dále upevňoval. Strach, který u poddaných vyvolávali, vládnoucí vrstvy využívaly k demonstraci vlastní moci a odvádění podprahové agresivity od zeměpána.

V podkapitole „Strategie k zachování existence“ jsou rozebírány zvláštní techniky, jimiž Romové unikali vojenským razím (např. romština jako tajná řeč). Autor se zmiňuje také o postupné integraci a přibližování se usedlému způsobu života a práce.

Závěr této velké kapitoly je věnován oslavě Romů v dílech romantických básníků, spisovatelů a hudebních skladatelů jako nového ideálu svobody a pokusu o popis skutečného života Romů v 19. století.

Přednost knihy vidím v tom, že autor nepopisuje jen suchá historická fakta, ale snaží se přiblížit život nízkých vrstev na konkrétních příbězích obyčejných lidí, jež dokreslují naši představu o popisované době. Text je doplněn poznámkami, časovým přehledem, bibliografií a rejstříkem.

*Kristýna Stejskalová
I. ročník, romistika/hindština*

Hana Šebková
Bacht the balvaj pheňa hin.
Štěstí a Vítr jedno jsou

Nakladatelství Buk, Příchovice 2003, nestránkováno.

Pěkná kniha v pevné vazbě s přebalem a na něm vzadu i vpředu černobílé fotografie. Fotografie PhDr. Hany Šebkové, známé romistky, odborné asistentky semináře romistiky na FF UK v Praze, redaktorky časopisu *Romano džaniben*.

Stejně jako velká část lidí, kteří pravidelně navštěvují romské osady, také ona fotí. Prostředí zde je nabitě emocemi, životem a jeho tepem, což pocítí každý častější návštěvník těchto míst. Ti, kteří zavítají jen na skok, narychlo utrhnou nebo vytrhnou přitažlivé či šokující momenty zdejšího života. Takové se hodí do novin, bulvárních časopisů, rádi je vidí redaktoři televizích zpráv. Jsou rychlé, barevné a úderné, ale o skutečném životě a pocitech těchto lidí vypovídají jen málo, navíc mnohdy skýtají prostor ke zkresleným závěrům. Víím, že poznámka o tom, že Hana Šebková mezi ně nepatří, je nadbytečná, ale pro pořádek. Sama popisuje své sbližování s Romy, ze kterých se potom stali její blízcí přátelé, takto: „*Při dalších a stále častějších příchodech do osad jsem už žádný šok (šok z chudoby a nedostatku hygieny) neprožívala, naopak, to prostředí mi začalo připadat blízké. Bylo, vlastně je, nesmírně vlídné a lidské. V některých z nich jsem strávila týdny i měsíce. A začala jsem čím dál víc vidět a vnímat intenzitu života. Nikde jinde jsem nepocítila tak bezprostřední potěšení z krásného okamžiku, tak živelnou radost ze života. Nikde jinde jsem také nezažila ani tak hořký smutek, a přesto smutek lidský, protože sdílený, vyznaný, ošetřovaný, smutek vyzpíváný či vyplakáný.*“ V této předmluvě říká Šebková vše podstatné k pochopení knihy, která však jinak mluví za sebe sama. Černobílé fotografie – poetické momentky, záchvěvy prosté radosti, chvilkové melancholie, nebo krátká zastavení nezadržitelného životaběhu – jsou velmi přiléhavě komentovány verši romských autorů či romskými citáty. V závěru knihy nalezneme doslov autorčiny kolegyně Mileny Hübschmannové i zajímavé doplnění informací o autorce od vydavatele knihy.

Knihy je příjemným pohlazením třeba pro jeden ze zimních večerů, ale je také z těch titulů, ke kterým se člověk pravidelně vrací ve chvílích těžkostí – jako k léku na duši.

Až se vám kniha dostane do ruky, zkuste srovnat fotografii běžícího romského děvčátka z přebalu knihy s fotkou autorky na jeho záložce. *E Haňa nane romaňi čhaj? Ma vaker! (Hanka není Romka? Neříkej!).* Ale přece jenom to vypadá, že je to Hanka.

Moje poněkud rozšířená anotace ke knize Hany Šebkové byla původně nazvaná **Krajinou srdce Hany Šebkové** s mottem „Fotografie se nedělá, musí se přežít“ (Jozef Sudek). Anotace ještě nestačila vyjít tiskem, a už by bylo třeba v ní, vskutku bohužel, opravovat. Všechny zmínky o autorce převést do minulého času...

Hanka patřila k lidem, kteří na sebe vůbec neupozorňují, dělají si podle svého nejlepšího svědomí svoji práci – bez ohledu na to, jestli o tom někdo ví, nebo jestli to někdo ocení. Nikam se netlačila, naopak, toto slovo samo zní v její souvislosti naprosto nepatříčně a skoro nesrozumitelně. Z podobných důvodů se o Hance mimo odborné kruhy moc nevědělo. V případě nárazového, nicméně v poslední době stále častějšího zájmu masmédií o Romy se neobjevovala ani v televizi ani v nejčtenějších denících. Přitom to byla jedna z několika mála našich skutečně vynikajících romistek – znalkyň jazyka. Občas se zdá, že začíná platit jedno z hořkých pravidel křivého masmediálního zrcadla: co není v médiích, jako by ani skutečně neexistovalo. Mnozí víme, jak jsou křivá zrcadla zrádná: Hanka existovala a zanechala za sebou spoustu práce, ovlivnila řadu svých studentů. Nejen v nich, ale v nás všech, co jsme ji měli rádi, žije dál.

Už po její smrti jsem náhodou doma narazila na poměrně objemnou slohu: Hančin lektorský posudek na moji knížku *Kapitoly z dějin Romů*, o který jsem ji v roce 2002 požádala. Posudek napsala, ale kromě toho detailně rozebrala doslova celý text, aby zcela nezištně pomohla jinému autorovi dovést jeho publikaci do optimální podoby. Její poznámky jsou pozoruhodnými exkurzemi do romistiky a vedle toho také důkazem existence krásného člověka s čistou duší.

Jana Horváthová

Jedenačtyřicet černobílých fotografií (včetně dvou na přebalu) z prostředí romských osad. Nepatrná výšeč z celoživotního fotoseriálu a zároveň svědectví autorčina spoluprožitku s děním a aktéry snímků. Stopou souznění označen každý obrázek kolkem věrohodnosti. Sečteno a podtrženo: Zaprvé, uvozující Sudkova myšlenka může být i v tomto případě oprávněnou devizou tvůrce. Osobnosti, která přirozenou cestou prostřednictvím silných citových prožitků špěla od amatérství k pravdě profesionálním výkonům. **Bacht the balvaj pheña hin – Štěstí a vítr jedno jsou.** Příznačné pojmenování poukazující na neuchopitelnost jevu, z jeho téměř meteorologickou proměnlivostí v lidském životě. Rozšafný a trefný romsko-český doprovod, sestavený z ukázek hravého i hořkého mudrosloví a citací z konkrétní romské literatury, tvoří nedílnou část publikace. Citlivým výběrem textu a sourodým výsledkem obou komponentů prozrazuje na sebe Hanka Šebková, do jaké míry si osvojila hluboké znalosti o romském etniku, jehož hodnoty respektuje a ctí. Finální podoba knihy je měřitelná i očima nepředpojatého diváka. Pomocí sdělnosti povyšující do funkce spolehlivého citového Baedekera odsouvá záchytku pomyslných dveří. Vstupujeme do na hony vzdáleného, leč geograficky blízkého světa předpolí středoevropské civilizace – do romské osady.

Autorčino laskavé a empatické vidění ji neplánovaně staví do protiváhy k její současné zmedializované podobě.

Připusťme, že ohromující vliv kulturního šoku, z něhož se sama fotografa po prvních kontaktech s takovou mírou nouze vymanila, prožívá nezasvěcená veřejnost. Pokusme se zároveň s ní na stránkách publikace hledat a nalézat když ne ztracenou, tak zapomenutou nevinnost a přímočarou funkčnost mezilidských vztahů blízkých ve své čistotě archetypálním vzorcům.

Tuto společnou lidskou zkušenost nejspíš smete první poryv konzumní filozofie do odpadkového koše.

Nedělejme si iluze! Materiální nadbytek demoralizuje snad ještě větší měrou než nedostatek.

Souběhem událostí se ocitlo vydání knihy vedle zpráv, v nichž se prezentují romské osady většinou jako ohniska agresivních sociálních nepokojů. Projevy nespokojenosti jsou kriminalizovány nebo jejich interpretace napomáhá takovéto kvalifikaci. Romským hlasům donedávna zvyklým přehlušovat pocit hladu a kručících útroby zpěvem jsou při změně tempa podsouvány nezastřené pohružky.

Obrazová výpověď Hanky Šebkové ulamuje takovému jednobarevnému vidění ostří, mapuje uvnitř tohoto mikrosvětla s pohotovým prstem na spoušti a s pohledem na tolik pozorným, že může mimo hranice zažitého prostoru uvádět do rozpaků.

Jedenačtyřicet fotografií – pouze dvě jsou bez lidského objektu. Na první housle visící na stěně, na druhé slátaný příbytek s nepravidelně osazeným okénkem. V popředí poklidně vyhlížející čoklák.

Jak psisku, tak divákovi je jasné, že se náš člověk objeví vzápětí. Vždyť na všech ostatních obrázcích je zachycen při rozmanitých činnostech, ať odpočinkových či obživných. V klidu nebo pohybu, zadumání nebo při besedě. Kde je zachytil čas a objektiv na cestě od peřinky k poslednímu ustlání na sešlapané trávě.

V rozmezí let od dětské zaoblené líce až k vráskám prokreslené vědoucí tváře není pochyb, že i na housle zavěšené na zdi dekorované „salonní šablonou“ vbrzku dojde. Vedle dominantního jazykového nadání, které Hanu Šebkovou dovedlo na poli romistického bádání do čelných míst, je fotografování, jehož se zmocnila už v útlém věku, dalším dorozumívacím prostředkem. Je jednou z řady výrazových možností, jak uchopit svět, profilovat ho přes dychtivou duši a štědře a plnými rukama rozdávat dál.

Závěrem parafrázuji mota, jelikož není nic nepatřičnějšího než popisovat fotografii: O fotografii se nemluví, fotografii se musí vidět.

Anna Žigová

Olga Šmídová (ed.)

ZDI A MOSTY. Česko – romské vztahy

ISS FSV UK a Sdružení Biograf, Praha 2001, 165 s.

Sborník je dílem několika autorů – studentů, doktorandů a pedagoga z ISS FSV UK, pod edičním vedením Olgy Šmídové. Všichni autoři používají stejných kvalitativních metod: jednak analýzy mediálních diskurzů, jednak rozhovorů s romskými asistenty. Kniha je rozdělena do dvou oddílů s názvy „Zdi“ a „Mosty“. Oba tyto názvy jsou v jistém smyslu symboly dvou základních problémů romské komunity, její diskriminace a integrace. V oddíle „Zdi“ autoři analyzují situaci kolem stavby zdi v Matiční ulici, „Mosty“ pak mapují vztahy Romů k institucím, zprostředkované romskými asistenty.

Text Lenky Zamykalové „Plot je mírně pohublá zeď“ se skládá ze dvou částí. V první se autorka prostřednictvím obsahové analýzy článků uvedených v Lidových novinách v období od ledna 1998 do prosince 1999 pokouší odpovědět na tři otázky: Co mělo být postaveno? Co/koho má zeď/plot oddělovat? V jakých souvislostech je „zeď“ v článcích prezentována? Druhá část sleduje osud zdi po roce 2000, tak jak byl popisován v MF Dnes (leden 2000 až červenec 2001).

David Kocman ve svém příspěvku „Zapojování vlády: co je zač zeď v Matiční“ sleduje problém jako souboj dvou diskurzů: utilitárního, který pojímá stavbu zdi jako nutnost pro zachování „klidu a pořádku“, a etického, považující zeď za nežádoucí, diskriminující.

Stať Barbory Justiánové „Obraz ‚bílých‘ a ‚Romů‘ v kauze Matiční“ se zabývá rozбором definic hlavních aktérů případu – „bílých“ a „Romů“ – a tím, jak jsou tyto skupiny mediálně prezentovány.

Stejnou otázkou se zabývá i Jan Paleček v práci „O zdi v identitách, o identitách ve zdi a o pokojném soužití identit.“ Soustřeďuje pozornost na jednoho z aktérů, Josefa Lacka, na jeho hledání vlastní identity, na to, jak je mediálně prezentována a zároveň jak ji média zpětně formují.

Anglicky psaný text Petra Kohútka „Gypsies, Czechs and the Europe“ předkládá kauzu Matiční v kontextu okolní Evropy.

V závěrečném příspěvku prvního oddílu „Obraz skinheada v zrcadle tisku aneb je skinhead člověkem?“ se Barbora Šmídová pokouší na základě analýzy článků z MF Dnes o definici pojmu „skin“ a o rekonstrukci osoby nazývané „skin“.

„Sebeobraz a obraz Romů v dialogu s majoritní společností“ autorky Kamily Kahanové je prvním z příspěvků sekce „Mosty“. Popisuje vnímání romské mentality a identity z pohledu samotných Romů a nastoluje otázku existence „typického cikána“.

Olga Šmídová v příspěvku „Romský asistent: most nebo hromosvod“ představuje romského asistenta jako „filtr“ i „nárazník“ mezi úřady a romským klientem.

„Libres“ Terezy Fafejtové hovoří o „počeštěnosti“ některých Romů, o jejich vztahu k romskému jazyku, majoritní společnosti a zabývá se i jejich sociálními kontakty.

Marie Černá v textu „Jiříkov – Závěrečné zkoušky aneb pocta Ervingu Goffmannovi“ popisuje formou vyprávění závěrečné zkoušky romských asistentů v Jiříkově. S lehkou ironií líčí nedostatečnosti na obou stranách, ať už se jedná o okázalou laskavost komise, či zbytečnou plachost některých zkoušených.

Poslední příspěvek Kataríny Synakové „Cigáni – necigáni alebo Keď si na nás zvykli“ ukazuje pohled mladých slovenských Romů na své okolí, jejich postoje k vlastnímu „romství“ i k romské komunitě všeobecně. Přijetí vlastní identity jim usnadňuje i přijetí okolního světa a naopak.

*Zuzana Petrová
I. ročník romistiky
I. ročník Lékařské fakulty UK*

Šuko, Zoli, Kalo a drogy. Komiks ze života.
(Příběhy ze života Romů, kteří se zapletli do drog,
a dalších, kteří se jim snaží pomáhat).

Společnost hvězda, Tommy Larkin, Petra Vrtbovská,
vydala Společnost Hvězda, Praha 2004 , 23 str.

Tato útlá knížka, která má 23 stran ve formátu A5, vznikla v rámci projektů Romský terén a Baterie zaměřených na problematiku Romů a drog. Projekt realizuje Společnost Hvězda v letech 2002–2004 za finanční podpory nadace Open Society Fund. Neprodejný výtisk je určený pro práci v terénu. Zasloužili se o něj hlavně romští a neromští sociální a terénní pracovníci, kteří jsou ve styku s drogově závislými lidmi a kteří mají zkušenosti s problematikou drog. Skupinu, která společně vytvořila komiksový příběh, vedl jejich kolega Tommy Larkin, jenž pochází z Irska. Ten mimo jiné i samotný komiks nakreslil.

Na práci se skupinou a na vytvoření příběhu spolupracovala Petra Vrtbovská, která také se podílela na grafické úpravě a koncepci. Barevné řešení obrázků měl na starosti Vítězslav Cína.

Příběh je promítán pomocí barevného komiksu. Na jeho přípravě bylo využito zkušeností pracovníků organizací: DOM, Drug Out, Host, Odysseus Bratislava, Podané ruce Brno, SANANIM, Společnost člověk v tísní, UFO Praha a dalších. Na každé straně je devět situací, řečeno explicitně, devět obrázků. V komiksovém příběhu vystupují hlavně mladí Romové, a proto se tu také kromě českého textu objevují i věty romské s překladem do češtiny. V těchto pasážích na romském textu s autory spolupracovali Margita Lakatošová a Peter Wagner. Příběh se snaží co nejvíce přiblížit zážitky mladých lidí, kteří jsou ve styku s návykovými látkami, a proto se v užívaném jazyce ve velké míře vyskytuje i slang a vulgarismy. Tím příběh nabývá autenticity. Na konci tohoto kolektivního díla je zařazen malý slovníček, který vysvětluje, co znamená alkohol, heroin, kokain, metadon, pervitin, rozpouštědla, tabák, rozpouštědla a uklidňující prášky.

Na konci obalu knihy se několika větami o drogách vyjadřuje i Jarmila Balážová, novinářka a televizní dramaturgyně, šéfredaktorka časopisu *Romano vodi*.

Antonín Demeter
I. ročník, romistika

Michal Vašečka a kolektiv

Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku.

Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002, 912 str.

Tato objemná kniha představuje svým rozsahem ojedinělý pokus o shrnutí informací o Romech žijících na území Slovenské republiky. Jejím cílem je, slovy editora, „zpřístupnit široké veřejnosti informace o romské menšině na Slovensku, o politice státu vůči této specifické minoritě a načrtnout předpoklady pro úspěšné řešení komplexu problémů, který se obvykle nazývá 'romská problematika'". (s. 7) Ambicióznost takového projektu si čtenář uvědomí již při prvotním nahlédnutí do obsahu. Kniha čítající ne méně než devět set stran je rozdělena do osmi oddílů (Historický kontext; Kultura a identita Romů; Legislativa, politika a veřejná správa; Romové a majorita ve vzájemné interakci; Demografická situace Romů; Sociální situace a chudoba Romů; Vzdělávání; Mezinárodní kontext) a obsahuje třiačtyřicet kapitol vypracovaných osmačtyřiceti odborníky, jejichž práci posuzovalo osmnáct lektorů. Bohužel se, jak v předmluvě poznamenává pan Vašečka, nepodařilo zapojit mezi autory více než pět Romů. Kromě zmíněné předmluvy a jednotlivých kapitol obsahuje kniha doslov editora; osmnáctistránkovou bibliografii romistické literatury, studií a odborných článků vydaných na Slovensku od roku 1989; desetistránkové résumé v angličtině; životopisy autorů a podrobný obsah. Kniha je doplněna černobílými tabulkami, schématy, boxy, nákresy a fotografiemi a několika barevnými grafy a mapami. Každou kapitolu otevírá stručná anotace, po níž následuje výčet použitých klíčových slov. Sborník je ukončen poznámkami a seznamem použité literatury.

Obsáhlost mapované problematiky s sebou samozřejmě nese rozdrobenost do mnoha dílčích témat. Z toho důvodu není nutné číst knihu od počátku do konce. Požadované informace lze dohledat pomocí podrobného obsahu, jehož zpracování ovšem považujeme za jeden z nejslabších momentů knihy. Přílišná rozsáhlost a nevhodné grafické zpracování ztěžuje orientaci v obsahu samotném, a tedy i v knize jako takové. Detailní obsah o třiceti stranách jistě není na škodu, ale řada čtenářů by podle nás uvítala kratší verzi, která by uváděla pouze autory a názvy kapitol s odkazy na příslušné stránky. Pokus o takový obsah lze nalézt na samém začátku knihy, kde je ovšem poněkud nešťastně uveden abecední seznam autorů a pod ním v bloku vypsány názvy kapitol. Naopak za velmi nápomocné považujeme krátké anotace jednotlivých kapitol, které jsou uvedené jednak souhrnně v předmluvě a zároveň průběžně na začátku každé kapitoly.

Účelem této recenze není pokrýt celou knihu, ale zhodnotit jen vybrané kapitoly. Na jejich základě se kniha jeví jako bohatá pokladnice kvalitních informací o všemožných aspektech romského života, z které mohou čerpat nejen odborníci, ale i všichni ostatní, kteří se o Romy zajímají nebo jsou s nimi v kontaktu v rámci svého zaměstnání. Díky jasné strukturovanosti textu a přijatelnému stylu vyjadřování autorů jsou obsažené informace snadno přístupné různým čtenářům.

ným cílovým skupinám. Kvalita jednotlivých příspěvků se samozřejmě vzhledem k velkému počtu a rozmanitosti autorů liší. Zdaleka ne všichni autoři vstoupili na „neoranou půdu“. Řada témat již byla ve slovenské či české literatuře zpracována dříve, v některých případech i opakovaně. Přesto se jedná o knihu inspirující a přinášející konkrétní návrhy na řešení některých problémů. Kromě toho tkví význam této knihy i v samotném shromáždění a v předložení souhrnných informací široké veřejnosti, čímž se poskytuje jedinečná možnost přiblížit komplexní náhled na problematiku.

Zde jsou hodnocení vybraných kapitol:

KULTURA A IDENTITA ROMŮ

Druhý oddíl knihy *Čačipen pal o Roma* nazvaný „Kultúra a identita Rómov“ se skládá z pěti příspěvků. Zaměřují se na jazyk, etnickou identitu, religiozitu, media a kulturní aktivity Romů na Slovensku a pokrývají celkem 93 stran. V oddíle se nacházejí texty jak českých, tak slovenských autorů a jsou publikovány v českém a slovenském jazyce. Všechna pojednání mají jednotnou výstavbu; na počátku je anotace, pak následuje výčet klíčových slov, úvod, stať a závěr, poznámkový aparát a přehled literatury.

Charakter všech textů v oddílu je vědecký a z toho lze usuzovat na cílovou skupinu, kterou chce kniha oslovit. Oddíl je vyvážený a kompaktní, což se ukazuje na provázanosti jednotlivých prvků, které neexistují jeden bez druhého a dohromady vytvářejí to, co nazýváme kulturou národa. Texty indikují, že „romská otázka“, jakkoliv je složitá, má řešení. Je ale dobré si uvědomit, že „kdo nepozná, neporozumí“.

Zdeněk Uherek a Karel A. Novák: Etnická identita Romů

Autoři první kapitoly přistupují k otázkám národa a etnické identity z pozice konstruktivistického paradigmatu, vycházejí z poznatků terénních výzkumů a prací multidisciplinárního charakteru.

Stanislav Cina: Romský jazyk a specifika jeho standardizace

Mgr. Stanislav Cina působí na ministerstvu kultury Slovenské republiky jako člen Komise pro romskou národnostní menšinu. Ve svém příspěvku se zabývá přehledem lingvistických a historických kategorizací romštiny, jejími současnými dialekty a problémy s kodifikací jejího spisovného zápisu. Zdůrazňuje úlohu jazyka jako nejdůležitějšího prvku vědomí romského národa.

Daniela Hivešová-Šílanová: Kulturní aktivity Romů

Kapitola čtvrtá je dílem Daniely Hivešové-Šílanové, která od roku 1996 pracuje jako redaktorka romského kulturně politického periodika *Romano nevo líl*. Autorka přibližuje představy Romů o jejich seberealizaci na poli umění a kultury, ilustruje transformaci kulturní politiky bývalého socialistického státu do systému tržní ekonomiky a s tím související fungování systému grantové podpory umění a kultury. Autorka akcentuje význam umění jako jediné sféry, která umožňuje se plně a svobodně projevit; cituje důležitý dokument Memorandum romského národa, který považuje za výrazný mezník romské emancipace.

Kristina Magdolenová a Ivan Hriczko: Romská média

Závěrečná kapitola mapuje vznik a vývoj romských médií. Autoři jsou vedoucími pracovníky Roma Press Agency a mají k tématu poznatky z vlastní praxe. Zvláště zajímavá je jejich obsahová analýza periodika *Romano nevo lil*, ke které připojují grafické zpracování výsledků v tabulkách.

Milan Kováč, Milan Jurík: Religiozita Romů a aktivity církví ve vztahu k Romům

Do konceptu celé „pravdy“ o Romech spadá i samostatný oddíl zabývající se religiozitou Romů na Slovensku. V první, spíše teoretické, části jsou docentem religionistiky M. Kováčem nastíněny pojmy jako „Bůh“, „nebe“, „peklo“, soukromé náboženské obřady a kulty, jež se autor snaží podávat z hlediska vidění Romů. Dále pak můžeme narážet na souvislosti mezi etnickou a náboženskou identitou, na fenomén vícevrstevné konfese a problém překrývání etnické identity s identitou konfesijní.

Druhá část, psána M. Juríkem, je naopak zaměřena spíše prakticky, na současný postoj a aktivity jednotlivých církví a náboženských společností či sekt k Romům na Slovensku. V závěru však Jurík církev kritizuje pro nedostačnou koncepci (kromě katolíků) a nevzdělanost realizátorů pro práci s Romy. Na druhé straně konstatuje, že aktivní náboženský život vede k pozitivním životním hodnotám, pokud ovšem nevytěšňují tradiční *romipen*. Apeluje nejen na církev, ale na celou společnost (stát, samosprávu a třetí sektor), aby využily velký potenciál, který pro Romy představuje hodnota Boha a religiozity.

Všechny údaje v první části vycházejí z projektu *Religiozita slovenských Romů* konaného formou terénního výzkumu v letech 2001-2002 za podpory Open Society Institute v Budapešti a realizovaného týmem dvanácti odborníků z oblastí etnologie, religionistiky a romistiky (výzkum publikován v dvojazyčném sborníku *O Del sa dikhel*). Autoři statě sice oceňují práci církví a náboženských společností mezi Romy, avšak – s čím souhlasíme – nepovažují za vhodné, aby nová konfese destruktovala romskou identitu.

Ingrid Repová, Marek Harakal: Třetí sektor a Romové

Autoři si za cíl svého příspěvku vytyčili charakteristiku postavení nevládních neziskových organizací (NNO) na Slovensku a informování o některých jejich aktivitách zaměřených na pomoc Romům. Jde o přínosný vhled do problematiky neziskového sektoru na Slovensku, ve kterém se čtenář dozví základní informace o počtu, charakteristikách a právním postavení NNO. Ačkoli text nepřesahuje deset stran, předkládá solidní rozbor vývoje romských NNO a podnětů pro jejich vznik a mapuje šíři aktivit a způsobů financování. Detailně se věnuje zejména snaze o vytvoření společné platformy romského třetího sektoru a příčinám jejího neúspěchu. V poslední části je stručně a výstižně naznačen způsob minimalizace negativních jevů, které se často objevují v rámci působení jednotlivých organizací a při vzájemné spolupráci. Text je, myslíme, dobrým příkladem toho, jak lze přehlednou formou vměstnat do omezeného prostoru všechny podstatné informace tak, aniž se z něj stal suchý výčet základních údajů.

Boris Strečanský: Přístupy domácích a zahraničních donátorů k romské problematice

Název kapitoly napovídá, že bude věnována úžeji vymezenému problému v rámci třetího sektoru, čímž vhodně rozvíjí předchozí příspěvek. Autor podává informace o zdrojích financí v neziskovém sektoru a o vlastní činnosti donátorů, zvláště pak ve vztahu k Romům. Efektivnosti právě těchto programů věnuje poslední část textu. Jeho užší zaměřenost s sebou přináší i větší nároky na čtenáře, poněvadž specializovanost tématu vyžaduje použití

odpovídajících pojmů a text se tak může jevit jako poněkud suchopárny. K jeho oživení by stačilo použít konkrétní ukázkové situace nebo jednoduché grafické schéma. Přesto příspěvek dokáže při troše soustředění poskytnout vhled do základní orientace v problému.

Roman Džambazovič, Martina Jurásková: Sociální vyloučení Romů na Slovensku

Tato kapitola je věnována analýze obsahu a profilu chudoby Romů v rámci Slovenské republiky jakožto důsledku transformace Slovenské republiky. Vytváří se nový systém sociální nerovnosti a sociální stratifikace. V souvislosti s romskou komunitou se autoři snaží nalézt vztah mezi chudobou a procesem sociálního vyloučení a předkládají též eventuální řešení. Poukazují však zároveň na kritický nedostatek empirických sociologických údajů. Tuto skutečnost bychom mohli vnímat jako jistou slabinu díla, nejedná se však o pochybení autorů samých.

Na sociální exkluzi není nahlíženo pouze z pohledu nedostatečných příjmů či spotřeby, ale zdůrazňována je její multidimenzionální povaha. Ta je pak jasně patrná na úrovni jednotlivců i celé komunity. Za nejohroženější skupinu autoři považují romskou komunitu. Následuje dlouhý výčet a analýza důvodů, proč tomu tak je. Při hledání příčin současné situace se plně ztotožňujeme s názorem autorů. Vydávají se totiž až k jejich historickým kořenům – k historickému potírání a eliminaci odlišné romské kultury a etnické identity vůbec.

Nejobsáhlejší část kapitoly je věnována mechanismům sociálního vyloučení romských komunit, jeho podobám a potažmo důsledkům, které způsobuje. Jednotlivé oddíly jsou doplněny názornými tabulkami a grafy. Velmi potěšující je všudypřítomná snaha o mýcení bludů, zažitých stereotypů a „černých mýtů“, až příliš hojně se vyskytujících v majoritní společnosti ve vztahu k Romům. Rovněž tak postřeh, že úspěšných změn se dá dosáhnout jen postupně a nenásilně, je velmi pozitivní. O nezbytnosti probouzet a udržovat touhu samotné romské minority zachovat si svou kulturu a identitu pak není snad ani třeba hovořit.

Tibor Loran: Sociální politika a zaměstnanost Romů

V této části knihy se autor zabývá problémy a příčinami dlouhodobé nezaměstnanosti Romů žijících v segregovaných a marginalizovaných osídleních. Vychází však ve své práci z neoficiálních údajů Ministerstva práce, sociálních věcí a rodiny Slovenské republiky, vytvořených na úřadech práce na základě velmi kontroverzní praxe označování spisů romských žadatelů o práci písmenem „R“. Tento postup byl *de facto* nezákonný a paradoxně Romy na trhu práce ještě více znevýhodňoval.

Hlavní příčinu současné situace spatřuje autor v nedostatečném vzdělání Romů, jakož i ve skutečnosti, že volná pracovní místa se nenacházejí ve stejné lokalitě, která je domovem velké skupiny nezaměstnaných. Vhodně však vzápětí dodává, že mobilita romských pracovních sil je díky mnoha faktorům a bariérám jen velmi omezená. Zajímavý je fakt, že Romové nalézají nejčastěji uplatnění v tzv. sedé ekonomice. Je to snad právě toto odvětví ekonomiky, které Romy akceptuje takové, jací jsou? Tibor Loran se domnívá, že ano.

Za velké riziko autor považuje šíření dlouhodobé nezaměstnanosti v rámci romských komunit. Dochází při ní k mezigenerační reprodukci tohoto stavu. Existence subkultury nezaměstnané romské mládeže je doprovázena mnohdy až patologickými charakteristikami. V roce 2001 sice vláda Slovenské republiky snížila dávky sociální pomoci těm, kteří nepracovali déle než dva roky, nepřijala však žádná opatření vedoucí ke zvýšení pracovních příležitostí pro Romy. Nasnadě je tudíž otázka, do jaké míry je vláda SR ochotná a schopná řešit skutečné příčiny dané situace?

Ivana Černáková: Opatření Národního úřadu práce ve vztahu k nezaměstnaným Romům.

Hlavní úskalí bránící řešení nezaměstnanosti Romů spatřuje autorka v tom, že neexistuje jasná definice cílové skupiny, její velikosti, rozsahu a struktury. Za jednu z příčin považuje zákon o ochraně osobních údajů. Dodává však, že Úřad práce si na druhé straně uvědomuje závažnost a cíl tohoto zákona.

V oddělení věnovanému aktivitám Národního úřadu práce popisuje 61 rekvalifikačních kurzů pro Romy uskutečněné v období let 1993 až 2000. Prošlo jimi 643 romských klientů. Jde jistě o chvályhodnou snahu, ale v celorepublikovém měřítku a dlouhodobém časovém horizontu dosti nedostačující. Totéž platí pro 29 projektů z roku 2001. Projekty neřeší příčiny nezaměstnanosti, ale pouze, a to navíc nedostatečně, jejich následky.

Za velmi pozitivní považuje autorka vznik Sdružení mladých Romů. Tato nevládní organizace sdružuje, jak už sám název napovídá, mladé lidi, většinou pak absolventy středních a vysokých škol. Hlavním cílem tohoto sdružení je reagovat na potřeby a zájmy dětí a mládeže a jejich aktivní zapojování do řešení problémů mladých lidí.

Peter Šaško: Zdravotní situace romské populace

P. Šaško, absolvent LF UK Bratislava, se ve své stati zabývá chorobami, které se mezi romskou populací vyskytují častěji než mezi populací neromskou. Příčiny onemocnění infekčních (hepatitida A, svrab, zavšivení, pyodermie, mykózy atd.) vidí v nižší sociokulturní úrovni (nedostatečné hygienické a bytové podmínky, nedostatečná vzdělanost, nízká přeočkovanost atd.) a příčinou onemocnění kongenitálních (vrozených, např. kong. glaukom, fenylketonurie, kong. hypotyreóza) je častý výskyt konsangvinity (krevního příbuzenství). Zde bychom ovšem uvítali konkrétní důkazy, neboť alespoň v subetnické skupině tzv. „slovenských Romů“ byla konsangvinita (příbuzenské sňatky) nejtěžším přečinem. (Ne tak mezi Romy olašskými, kde naopak sňatky mezi prvními bratřenci a sestřenicemi jsou pravidlem, olašští Romové ovšem tvoří malou část romské populace v SR). Dále autor předkládá výsledky studie z roku 2002 o výživě Romů ve srovnání s ostatní populací, z nichž vyplývá, že častý výskyt civilizačních onemocnění mezi Romy (obezita, cukrovka, kardiovaskulární a onkologické choroby) může plynout právě ze zjištěných špatných stravovacích návyků. V podkapitole o systému zdravotní péče na Slovensku otvírá diskutovanou diskriminaci Romů samotnými lékaři a zmiňuje také pokusy o podání několikaletých stížností na ministerstvo zdravotnictví, které je zamítl.

Ačkoliv se autor v poměrně rozsáhlé části věnované mentální retardaci (dále MR) Romů snaží částečně vyvrátit výsledky výzkumu ukazující, že mezi romskými dětmi v okrese Banská Bystrica je MR 21.5 %, přičemž mezi neromskými pouze 0.9 %, přesto v mnoha případech vychází z pochybně vedených výzkumů (z nichž většina byla prováděna před rokem 1989), zkreslujících jisté skutečnosti a vedoucích k posilování stereotypních výhrad majority vůči romské menšině. Další věc, která může čitatele zarazit, je antagonismus projevující se v konstatování, že komplexnější výzkumy zdravotní situace Romů v SR chybí, a na druhé straně časté autorovo tvrzení, že zdravotní situace Romů v SR se neustále zhoršuje. Vysvětlení snad můžeme najít v závěru, kde se píše, že svůj záměr vidí v kritice slovenského státu za to, že ignoruje životní potřeby velké části svých občanů.

VZDĚLÁVÁNÍ

Oddíl, který se „...z viacerých aspektov venuje vzdelávaniu romských detí jako základného predpokladu pre plnú integráciu Romov do spoločnosti“ (s.16), hodnotíme velmi pozitivně, neboť podává vysoce relevantní a kvalitně zpracované informace.

Natália Kušnieriková: Přístupy ke vzdělávání Romů v minulosti

V úvodu příspěvku, ve kterém autorka podává souhrn historických informací o způsobech vzdělávání Romů, se nachází velmi zajímavá a pro tuto kapitolu důležitá pasáž, která popisuje tradiční způsob vzdělávání v romské komunitě. Dále následuje několik zastavení v obdobích, která byla pro Romy zlomová nejen v oblasti vzdělávání. Historický přehled začíná obdobím Habsburské monarchie, kdy byla v roce 1777 zavedena školní reforma Ratio educationis. Podrobněji informuje např. o vzdělávání Romů v období první Československé republiky, jako specifický příklad zde uvádí Romskou školu v Užhorodě, otevřenou v roce 1926. Tento přehled pokračuje obdobím druhé světové války, kdy do škol mohly chodit jen ty děti, jejichž rodiče „...mali stálé bydlisko a profesu“ (s. 682), a po válečných letech 1945-1948. Autorka se dále velmi podrobně věnuje vzdělávání Romů v období „budování socialismu“ od r.1945 do r.1989, kdy se Romové „...stali objektem jednoho z revolučních experimentů – procesu prevýchovy na riadneho Cigána – socialistického Roma.“ V závěru kapitoly autorka charakterizuje devadesátá léta 20.století, kdy „Zásadná změna politického systému [...] silne ovplyvnila aj rozhodovanie rodičov o vzdelávaní ich detí.“ V tomto období byl zaznamenan pokles návštevnosti materských škôl, což bylo dôsledkom rušenia MŠ pro nedostatek dětí a zavedení poplatků za tyto služby. V tomto období prodělal celý vzdělávací systém mnoho změn. „V roku 1991 prijala vláda koncepciu školskej politiky, ktorá deklaruje, že je nezaujatá a spravodlivá ku všetkým národnostným a etnickým skupinám žijúcim na národnostne zmiešaných územiach.“ (s. 690) Kušnieriková svůj příspěvek končí představením nevládních vzdělávacích projektů a organizací, jež od začátku devadesátých let v oblasti vzdělávání Romů působí.

Silvia Rigová, Mária Maczejková: Vzdělávací systém a Romové

Předmětem kapitoly je problematika vzdělávání romské menšiny, příčiny neúspěchu romských dětí ve škole a způsoby předcházení těmto problémům. V první části je čtenáři představena vzdělávací politika Slovenské republiky. Je zde kladen důraz na mezinárodní úmluvy, které se slovenská vláda svou ústavou zavázala dodržovat. V další části se čtenář dozvídá statistické údaje o podílu Romů na vzdelanostní struktuře krátce po pádu komunismu, a vzdelanostní úrovni a jejím vlivu na sociální situaci Romů. Následující pasáž specifikuje situaci romských dětí ve vzdělávacím systému Slovenské republiky, poukazuje na to, že „školský systém nie je dostatočne pripravený na rómske špecifika vzťahujúce sa na oblasť vzdelávania Rómov“ (s.699), a na diskriminaci a segregaci romských žáků. Část kapitoly je také věnována předškolní přípravě romských dětí. Uváděné informace jsou podloženy mnoha výzkumy, jejichž výsledky jsou zapsány v otištěných tabulkách. Autorky zde též stručně informují o projektech, které se snaží zlepšit situaci v mateřských školách. Další celek pod názvem „Rómske dieťa v systéme povinnej školskej dochádzky“ podrobně rozebírá všechny negativní jevy, které romské děti ve škole doprovázejí, jako jsou odklady školní docházky, opakování ročníku, pokárání a snížené známky z chování, záškoláctví a ukončování školní docházky po dosažení základního vzdělání. Velmi podrobně a zajímavě se autorky rozepsaly o experimentálním zavedení nultého ročníku v letech 1992/93 a 1993/94 na vybraných košických základních školách a o jeho výsledcích: „Efektivnosť prípravných ročníkov sa potvrdila v oblastiach akcelerácie grafomotoriky, vyjadrovacích schopností a plynulosti a bohatosti verbálneho prejavu a slovné zásoby.“ (s.710) Poměrně velký prostor je v této kapitole věnován problému zařazování dětí do zvláštních škol, jeho příčinám a důsledkům. Dále autorky čtenáře informují o romských studentech na středních a vysokých školách a speciálních oborech, které může školství mladým Romům nabídnout, jako např. „konzervatorium pre rómskych žiakov s dvoma studijnými obormi – hra na hudobnom nástroji a hudobno-dramatický obor“ (s.718-719), zřízené při střední umělecké škole v Košicích (škola se již osa-

mostatnila) nebo katedra romské kultury při Pedagogické fakultě Univerzity Konštantína Filozofa. Kapitola je zakončena úvahou o vzdělávání pedagogů a informacemi o postavě, která podle mého názoru může být při zkvalitňování vzdělávání romských dětí klíčovou, tedy o postavě romského asistenta učitele.

Celá tato kapitola přináší mnoho statistických informací, vždy podrobně a přehledně zaznamenaných v tabulkách, které většinu textu v této pasáži doprovázejí. Tabulky jsou velmi podrobně okomentovány, a čtenář se tedy neztrácí v záplavě čísel a grafů.

Eva Končoková, Ludmila Šimčáková, Elena Kriglerová: Alternativní projekty vzdělávání romských žáků

Kapitola je postavena na dvou experimentálních projektech, které byly realizovány v letech 1999/2000 a 2000/2001. Jde o projekty „Akcelerácia školskej úspešnosti rómskych žiakov“ a „Reintegrácia rómskych žiakov zo sociálne a výchovne menej podnetného prostredia a špeciálnych základných škol medzi majoritnú populáciu“ (s.725). Autorky oba projekty nejprve představují, navazují samotným experimentálním ověřováním těchto projektů a seznamují čtenáře s jejich výsledky. Obsah textu je celý nesmírně poučný a experiment je zde pro nezasvěceného laika velmi podrobně popsán. Chybí snad jen důkladnější popis jednotlivých prováděných testů, chápeme však, že pro cílovou skupinu čtenářů této knihy by tyto informace byly nadbytečné. V další části této kapitoly jsou představeny další alternativní projekty, které pomáhají v cestě za vzděláním nejen romským dětem, ale i jejich rodičům, jako je např. projekt domácí předškolní přípravy „Hej Rup“ či projekt „Gándhího škola“, internátní osmileté gymnázium, které by mělo být otevřeno ve školním roce 2004/2005. Celá kapitola je velmi inspirativní a naplnila nás optimismem a vírou v brzké zlepšení nyní téměř bezvýchodné situace Romů na Slovensku.

Elena Kriglerová: Postoje a aspirace Romů ve vztahu k vzdělávání

Název výstižně charakterizuje obsah kapitoly, v níž autorka srovnává vzdělanostní úroveň Romů s očekáváním vzdělání u jejich potomků a zjišťuje postavení vzdělání na žebříčku hodnot v závislosti na věku a sociální situaci respondentů. Dále zde uvádí výsledky výzkumu názoru Romů na optimální systém vzdělávání a na potřebu vyučování v romském jazyce. Velmi oceňujeme, že byl proveden takovýto výzkum. Odráží to vítanou skutečnost, že majorita si uvědomuje, že dlouhodobý přístup rozhodovat o Romech bez jejich účasti je pomalu opouštěn. Autorka zde čtenáři nabízí zajímavé, avšak nikoliv nečekané informace. Textové informace jsou opět podloženy tabulkami a grafy.

MEZINÁRODNÍ KONTEXT

Tato část sborníku se snaží poukázat na jeden z velmi vážných důsledků romské problematiky, a to na migraci Romů ze Slovenska do zemí západní Evropy. Každý z autorů se zabývá jinou oblastí tématu a přispívá tak k ucelenému přehledu, který ve výsledku vzniká. Zkoumají problém z několika stran, hledají příčiny a nacházejí řešení, které je inspirované fungujícími multikulturními státy. Toto téma je velice citlivé, ale trůfáme si tvrdit, že autorům se podařilo na něj nahlížet objektivně a vytvořit tak hodnotné a přijatelné závěry, ze kterých by Slovenská republika mohla a měla při řešení problematiky migrace Romů vycházet.

Imrich Vašečka: Problematika migrace Romů ze Slovenska

Cílem této kapitoly bylo utřídit příčiny a předpoklady migrace Romů ze Slovenska. V jednotlivých kapitolách sleduje nejen vývoj sociální politiky za komunismu a po roce 1989, ale i další faktory, od kterých se odvíjí postavení Romů ve společnosti a následná migrace. Za nevhodnou považujeme část, kterou autor svůj příspěvek uvádí, a to ci-

taci ze své dřívější publikace: „Každý Rom, se kterým jsme mluvili, tvrdil, že Romům bylo před rokem 1990 lépe. Současnost vnímají jako regresi a úpadek. Jak jeden z nich řekl, Roma je třeba vrátit tam, kde byl před deseti lety.“ Taková věta může ve čtenáři vyvolat mylné domněnky o názorech Romů, které jistě ve všech případech nejsou stejné. Jedinou chybou je vytržení z kontextu, kterému autor jistě mohl předejít.

Valentína Petrus: Azylová politika zemí EU a migrace Romů

Vzhledem ke složitosti a rozsáhlosti tématu autorka uvádí pouze základní a stručná, avšak potřebná fakta z azylové politiky jednotlivých zemí EU a objasnění některých důležitých pojmů a dokumentů. Velmi krátce, ale výstižně rozebírá problematiku žádostí o azyl slovenských občanů, nejčastěji právě Romů.

Marek Murín: Svoboda pohybu osob po vstupu Slovenska do EU a migrace Romů

Také tato kapitola je spíše právníko-politická. Opírá se o oficiální demografické statistiky a zprávy příslušných mezinárodních organizací. V závěru a shrnutí uvádí možná řešení a navrhuje opatření, která by zvýšila životní úroveň Romů v SR a zabránila dalším migracím. Mimo jiné mezi nimi uvádí potlačení diskriminace, o které říká za prvé, že vychází z řad jednotlivých občanů, zejména příslušníků hnutí Skinheads a za druhé, že je to diskriminace etnická vůči uchazečům o zaměstnání. Zapomíná však na projevy rasismu, které by se v demokratickém státě vyskytovat neměly, avšak na Slovensku k nim stále dochází, a to na úřadech, v nemocnicích, na policejních stanicích a podobně.

Balász Jarábik: Řešení situace marginalizovaných skupin v zahraničí

Celá kapitola je věnovaná pojmu afirmativní jednání (soubor veřejných principů a iniciativ, které mají pomoci eliminovat minulou a současnou diskriminaci založenou na příslušnosti k rase, barvě pleti, náboženství, pohlaví nebo národnosti), které bylo zavedeno v různých státech světa. Jsou to USA, Jižní Afrika, Brazílie a Nový Zéland. Všechny tyto země se potýkaly a potýkají s problémem nejen vzdělanosti a zaměstnávání marginalizovaných skupin, které byly v minulosti diskriminované právě především v těchto směrech. Tato kapitola poskytuje výborný přehled výhod i nevýhod této metody, avšak chybí v ní úvaha nad tím, jak by se toto řešení ujalo ve Slovenské republice, jaké jsou pro něj vytvořeny podmínky a vůbec pohled na romskou problematiku z tohoto hlediska.

Katarína Bezáková a Jarmila Lajčáková: Multikulturalismus a inkluze jako řešení romské problematiky

Autorky vysvětlují pravý význam slova multikulturalismus a velmi přehledně sledují jeho vývoj v USA a v Kanadě, kde vznikl, a v evropských zemích, příčiny vzniku a jeho různé podoby, v čem je multikulturalismus užitečný pro Slovensko a v jakých oblastech by se zde měl objevit. Nezapomínají ani na kroky, které slovenská vláda již podnikla v podobě různých projektů zabývajících se multikulturní výchovou.

Recenzovali studenti II. ročníku romistiky:

Nikola Ludlová: oddíl Kultura a identita Romů

Tomáš Habart: Úvod; Třetí sektor a Romové; Přístupy domácích a zahraničních donátorů k romské problematice

Karin Morávková: Religiozita Romů a aktivity církví ve vztahu k Romům; Zdravotní situace romské populace

Jan Škrdleta: Sociální vyloučení Romů na Slovensku; Sociální politika a zaměstnanost Romů; Opatření Národního úřadu práce ve vztahu k nezaměstnaným Romům

Jindra Pařízková: oddíl Vzdělávání

Yan Yoors

J'ai vécu chez les Tsiganes (Žil jsem u Romů)

Stock, Paris 1968, 168 s.

Z originálu The Gypsies (New York, 1967) přeložil do francouzštiny Antoine Gentien

Toto dílo lze považovat za „první romskou knihu, která byla napsána“ a to ze dvou důvodů.

Za prvé proto, že Romové, kteří jsou stále většinou analfabeti, nepoužívají (neprovozují) „psané slovo“ (jejich historie byla předávána pouze orálně), a za druhé proto, že autor nejen „u Romů žil“, ale sám Romem byl. Yan Yoors byl ve dvanácti letech adoptován vůdcem skupiny Romů a strávil část svého dětství a mládí v maringotce. Jeho kniha je jedinečným svědectvím, neboť nebyla napsána „zvenčí“ – s chybnými úsudky, které takový pohled přináší. Yoors říká: „Jednoho dne jsem sám sebe překvapil, když jsem řekl ‚my Romové‘ – to dokazuje, do jaké míry jsem se stal jedním z nich. Mohu říci, že vše o čem zde mluvím jsem viděl, slyšel a zažil.“

Pierre Facheux

Takto zhodnotil knihu Yana Yoorse P. Facheux a ještě pokračuje tím, že oslavuje jeho zásluhu na „poodhalení roušky, za kterou se skrývá etnikum žijící po staletí na okraji naší společnosti, které si stále uchovává své zvyky, nezávislost a hrdost“. Facheuxovo hodnocení působí dost pateticky, ale je pravdou, že jestli si Yan Yoors všechno nevymyslel – a to by bylo asi dost obtížné – má jeho kniha obrovskou informační hodnotu.

Yan Yoors se ve svých dvanácti letech dostal v Belgii (kde s rodinou žil) mezi Romy Lovara. Z jeho původního záměru jít se pouze „podívat“ na lidi, o kterých mu otec tolik vyprávěl, se vyvinulo přátelství na celý život. Tuto svou autobiografii pak autor napsal (na radu odborníka a svých rodičů) pouze na základě vlastních zkušeností bez znalosti literatury o Romech.

Kniha je rozdělena na úvod, tři části a epilog a obsahuje také zajímavou fotodokumentaci. V úvodu seznamuje Yoors čtenáře stručně ale poměrně přesně se základním rozdělením romských skupin, i když při vyjmenovávání zemí, kde žijí Romové usedle, opomíjí bývalé Československo (dále v textu ho však zmiňuje). Kromě dalších zajímavých informací také zmiňuje nejdůležitější „historické romisty“ a jejich přínos.

První část knihy začíná příchodem dvanáctiletého chlapce na místo, kde zrovna Romové tábořili, a popisem okolností, které ho přiměly k tomu, že zůstal přes noc. Odtud se odvíjí příběh, ve kterém autor podrobně popisuje proces seznamování a své první poznatky. Zpočátku ho dospělí ignorují a komunikuje především se stejně starými chlapci. Ti ho vezmou rychle mezi sebe a stanou se jeho průvodci. Učí se prvním romským sloům a velice pozvol-

na začíná pronikat do zcela odlišného romského světa. Postupně je přijat rodinou jednoho ze svých kamarádů, jejíž hlavou je Pulika, vůdce celé skupiny (*kumpanie*). Tím, že chlapce přijme vůdce celé *kumpanie*, přijme jej i celá skupina, se kterou nakonec Yan stráví s přestávkami (především zimními) několik let. Jediný, kdo neromského kluka odmítá přijmout, je stará Ljuba, která nemá ráda cizince. Ke zvratu dojde, až když Yana „adoptuje“ Pulika, po smrti svého vlastního syna, Yanova kamaráda.

Kniha je doslova „nabita“ cennými romistickými informacemi. Dozvíme se, jak se skupiny pro cesty dělily a znovu spojovaly, že si nechávaly na stromech znamení v podobě kousků přivázaných látek, aby se našly, jak fungovala „romská pošta“, atp. Pečlivě jsou také popisována setkání s jinými skupinami Romů (*Čhurara*, *Kalderara*), která byla většinou příležitostí k uspořádání slavnosti (*pařiv*). Vůbec všechny detaily z každodenního života Romů jsou popisovány se značnou precizností. Dozvíme se mnoho o způsobu obživy, oblékání, stravování a všech možných zvycích týkajících se všednodenního života i výjimečných událostí (pohřeb, atp.). Je zde také mnoho výrazů i vět v lovárském dialektu romštiny, kterým lze poměrně dobře rozumět, takže srdce romisty zaplesá.

Co mi však v knize chybí, je bližší specifikace okolností, za kterých se celý příběh odehrál. Nedoáváme se nic o tom, kde žili Yoorsovi rodiče, ani ve kterém roce a kde přesně se Yan s Romy seznámil (ze závěru pouze vysoudíme, že to bylo někdy před druhou světovou válkou). Stejně tak čtenáři stále vrtá hlavou, jak je možné, že rodiče nechali svého dvanáctiletého syna odejít na tak dlouho z domova – Yoors říká pouze, že měli „velkého ducha“ – a jak to bylo třeba s jeho školní docházkou? Uvítala bych i pojmenování zemí, kterými Romové procházeli a dataci. Samotný text by to možná nabouralo, ale delšímu úvodu by to jistě neuškodilo. Možná však, že právě to byl autorův záměr – jednu roušku poodhalit a druhou utkat...

„Byla jedna hodina před východem slunce. Na louce se pásli koně. Probudil mě podivný zvuk, jako kdyby se v dálce hřmělo. /.../ Nad našimi hlavami létala letadla. Koně začali být nervózní /.../ Bylo 10. května 1940, první den kdy bohové ukázali svůj hněv.“

Tak začíná epilog a končí kniha – popisem začátku druhé světové války a částečně i osudů jednotlivých členů *kumpanie*. Zajímavé je, že Romové ze začátku hráli důležitou roli v odboji, který je kontaktoval – učili *gadže* falšovat doklady, potravinové lístky atp. To však definitivně skončilo r. 1943, kdy byla celá *kumpanie* zadržena „Geheime Polizei“. Co dělal během této doby Yan Yoors, se čtenář opět nedozví... Na konci nám pouze sděluje, kdo z jeho přátel válku přežil a co dělal: „*Určitě utvořili novou kumpanii, která se přetváří a reformuje, proměnlivá jako řeka, ale věrná své podstatě, Romové na věčnost...*“

Yoorsova kniha vyvolává mnohé otázky, ale přesto – nebo spíš právě proto – rozhodně stojí za přečtení.

Barbora Šebová
II. ročník, romistika

— Informace

Šaj pes dovakeras

Seminář k Mezinárodnímu dni Romů.

31. března, Praha, Právnická fakulta Univerzity Karlovy.

„Šaj pes dovakeras – můžeme se domluvit“ je název téměř kultovní knihy Mileny Hübschmannové. Kniha byla napsána ve snaze šířit informace o Romech a tím přispět k porozumění mezi Romy a neromy. Název semináře na tyto myšlenky přímo odkazuje. Akce se konala 31. března v prostorách právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a byla součástí oslav Mezinárodního dne Romů.

S nápadem takovouto akci uspořádat přišla studentka romistiky a práva Katarina Kukanová a postupně se připojili další členové katedry romistiky, Studentská rada Filozofické fakulty UK, Multikulturní centrum Praha, sdružení At-hinganoi, Nová škola, Obchůdek Romen a Rada vlády ČR pro záležitosti romské komunity, která celou akci zaštitila. Výtěžek semináře byl věnován na nákup učebnic pro romské děti do komunitního a edukačního centra Maják v Kutné Hoře.

Těžištěm akce byl seminář nazvaný „Romové v ČR“. Zahájil jej doc. Fedor Gál přednáškou „Vize a iluze spoluzítí“. Zaměřoval se zejména na nedostatky v současném politickém řešení tzv. „romské problematiky“.

Pokračovala PhDr. Jana Horváthová, ředitelka Muzea romské kultury v Brně, příspěvkem „Kdo byli čeští Romové“. Pro nedostatek prostoru musela svůj příspěvek zkrátit. Hovořila o historii Romů od starověku zhruba do středověku. Velmi sugestivní byla její výpověď, v níž zmiňovala vývoj svého osobního vztahu k romství od studu a zapírání po osobní a národní sebeuvědomění.

PhDr. René Petráš, právní historik z Právnické fakulty, hovořil na téma „Romové v menšinové politice komunistického režimu Československa“. Romům nebyl v minulosti přiznán status národnosti, „občané cikánského původu“ byli prohlášeni za „sociální skupinu s odumírajícím etnikem“ a tato ideologická kvalifikace byla pak východiskem pro čtyřicet let trvající asimilační politiku.

„Postavení Romů v Evropě z pohledu etnologa“ byl název příspěvku Evy Davidové. Následoval projev Emila Ščuky „Postavení Romů v Evropě“, v němž vyjádřil pesimismus k postavení Romů v Evropě a jeho možnému zlepšení v Evropě sjednocené.

Třešničkou na dortu měl být závěrečný příspěvek doc. Mileny Hübschmannové, CSc.: „Romipen – hodnoty, kultura a tradice Romů“. Pro výrazný časový posun, a tudíž nedostatek prostoru, byl příspěvek zkrácen do několika vět. Milena Hübschmannová v nich posluchače vyzvala, aby, chtějí-li Romy poznat, přišli za nimi jako žáci a s pokorou v srdci se nechali učit.

Mezi doprovodné akce patřila také prezentace sortimentu Obchůdku Romen a výstava prací romských dětí z komunitního centra Maják v hale Právnické fakulty, podvečerní čtení romských autorů v knihovně a závěrečné koncerty skupiny *Living Water* a písničkáře Vojty Fabiána v hale Právnické fakulty.

Doc. M. Hübschmannová požádala účastníky semináře o spolupráci při krátké sondě týkající se všeobecné znalosti významných romských osobností. Posluchači měli napsat základní identifikaci patnácti významných Romů, jejichž jména jim doc. M. Hübschmannová nadiktovala. Výsledky sondy zde budou nyní uvedeny spolu se stručnou informací o jednotlivých romských osobnostech:

V potaz bereme 38 odpovědí (celkem odpovídalo 42 účastníků semináře); vyloučili jsme odpovědi studentů romistiky, kteří se o příslušném tématu měli možnost informovat v rámci studia.

Matéo Maximoff (1917 – 1999), významný spisovatel, měl otce Kalderaše a matku z rodu sinto-manušského. Žil v Paříži a přesto, že mu byla romština bližší, své stěžejní dílo, totiž romány, musel psát ve francouzštině. Tehdejší společnost na přijetí romského písemnictví nebyla zdaleka připravena. Kalderašsky psal povídky a verše, do kalderašské romštiny přeložil Nový zákon. Obdržel řadu literárních ocenění, jeho romány se překládají do mnoha jazyků, žádný český překlad však zatím nevyšel.

Správná odpověď: 2

Ján Bihári (1764-1827) se narodil na Slovensku v obci Velký Blahov u Dunajské Stredy. Jako vynikající houslista se nevidaně proslavil, byl zván na šlechtické dvory v Budapešti a ve Vídni, hrál na různých státních slavnostech a korunovacích a získal přezdívku „Uherský Orfeus“. O jeho proslulosti svědčí i to, že jej portrétoval maďarský klasický malíř János Donát a jeho hru velebil i skladatel Ferenc Liszt.

Správná odpověď: 9

Ján Berki-Mrenica (nar. 1939) se narodil v obci Očová na Slovensku. Je houslista a primáš, hraje tradiční i vážnou hudbu, se svou kapelou hrál ve SLUKu a stal se jeho vedoucím, procestoval přes 50 států světa. Jedna z jeho dcer, PhDr. Anna Botošová, vydala knihu vyprávění o jeho životě *Veselo s huslíčkami po svete* (IRIS, Bratislava 2001).

Správná odpověď: 8

Cinka Panna (asi 1711-1772) se narodila v Gemeru na Slovensku v hudebnické rodině. Svou hrou na housle okouzlovala už v devíti letech, ve dvanácti letech předčila svého učitele. Stala se primáškou a brzy získala věhlas, byla častým hostem na šlechtických dvorech. Hrála v mužských šatech. Dostala přezdívku „cikánská Sapfó“, vznikaly o ní písně, divadelní hry a romány. V Gemeru, kde má svůj pomník, se na její počest konají každý sudý rok soutěže primášů.

Správná odpověď: 10

Anton Facuna (asi 1920–1980) se narodil ve Sklabíně, okres Martin na Slovensku. Vystudoval gymnázium a byl odveden do Tisovy armády. Odsud přeběhl k partyzánům a stal se významnou osobností odboje, na jeho hlavu byla vypsaná velká odměna, v Muzeu Slovenského národního povstání je vystavena jeho fotografie. Po válce vystudoval techniku a získal titul inženýra. Patří mezi významné buditele a politiky, na Slovensku založil v roce 1969 Zvaz Cigánov-Rómov, pracoval na romsko-slovenském slovníku, jeho dílo zůstalo nedokončené.

Správná odpověď: 10

Ceferino Jiménez Malla, el Pelé (1861-1936) se narodil ve Španělsku v rodině koňských handlířů. Žil příkladným křesťanským životem, pro radu si k němu chodili Romové i neromové, z vlastních prostředků pomáhal chudým. Při občanské válce se zastal kněze, za což byl uvězněn a hrozila mu smrt. Zachránit život si mohl tím, že by odložil růženec. To však odmítl, načež byl roku 1936 zastřelen. Roku 1997 ho papež Jan Pavel II. blahorečil. Ceferinovi byl zasvěcen první romský kostel na Slovensku v Bardejově, na sídlišti Poštárka.

Správná odpověď: 4

Tamás Péli (1848–1894) patří mezi nejvýznamnější symbolistní malíře 20. století. Malbu studoval v Budapešti a v Amsterdamu. Ve své tvorbě se nechával inspirovat romskými motivy. Tamásem Pélim byl mimo jiné ovlivněn i další významný romský malíř z Maďarska, István Szentandrás.

Správná odpověď: 0

Sestry Taikonovy Rosa (nar. 1926) **a Katarina** (1932–1996) pocházejí ze Švédska. Jejich otec byl Rom (Kalderaš), matka byla Švédka. Rosa je proslulá šperkařka a výtvarnice, pracuje se stříbrem. Má za sebou více než 30 samostatných výstav ve Švédsku i v jiných zemích Evropy.

Katarina se proslavila jako spisovatelka. Stejně jako Rosa získala základní vzdělání až v dospělosti ve večerní škole. Psala knihy pro děti. Dokud mohla, bojovala za práva Romů vlastní literární tvorbou, pořádala demonstrace, vydávala časopis *Zigenaren*. Český překlad její knížky vyšel pod názvem *Katico, ty to dokážeš* (Ivo Železný, Praha 1999).

Správná odpověď: 1

Alexandr Germano (1893 –1995) se narodil v oblasti Orlovščica v Rusku jako syn Čecha a moravské Romky. Pracoval jako redaktor ve Všeruském svazu cikánů, studoval dialekty ruských Romů, přičemž mezi Romy trávil mnoho času. V romštině a ruštině psal básně, povídky a divadelní hry s romskou tematikou. Založil romskou literární skupinu Romengiro lav, působil v redakci časopisu *Romany Zorja*, organizoval vzdělávací kurzy pro negramotné Romy, všemi silami Romům pomáhal i mimo literární oblast. Germana lze považovat za snad vůbec prvního romského spisovatele ve světě.

Správná odpověď: 1

Elena Lacková (1921-2003) se narodila v osadě ve Velkém Šariši v prešovském okrese na Slovensku. Otec se živil jako hudebník a zastával funkci *čhibala*. Elena Lacková psala povídky, rozhlasové a divadelní hry, vydala sbírku romských pohádek a vlastní životopisné vyprávění *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou* (Triáda, Praha 1997). Dlouhou dobu zastávala funkci předsedkyně Kulturního svazu občanů romské národnosti v Prešově.

Tuto romskou osobnost zná, jako jedinou, více než polovina dotázaných.

Jožko Piňo (1800-1896) se narodil v okrese Levice na Slovensku. V Liptovském Mikuláši založil hudební soubor. Podporoval slovenské národní obrození, roku 1861 se souborem vítal slovenské národovce, kteří slavnostně vystoupili na vrchol Kriváň ve Vysokých Tatrách, pravidelně hrál na slavnostech Matice slovenské v Martině. Slovenští básníci a spisovatelé mu vyjadřovali ve svých dílech obdiv, Jeho portrét od Petera Bohúňe je uchován v muzeu v Martine.

Správná odpověď: 4

Jožko Kubík (1907-1978) se narodil na moravském Horňácku. Od šesti let hrál na housle, v patnácti se stal primášem. Hrál v lidových souborech, působil jako instruktor v souborech po celé Moravě, hostoval jako primáš v Brněnském rozhlasovém orchestru lidových nástrojů. Během války se ho podařilo pro jeho umění vyreklamovat z transportu do Osvětimi. Vzniklo o něm několik dokumentárních filmů a monografie „Mudrosloví primáše Jožky Kubíka“. Jeho portrét od Jožky Úprky byl nedávno vystaven v Muzeu romské kultury v rámci výstavy „Kočování po obrazech“. Ve Strážnici má jako jediný Rom v ČR pomník, v roce 2001 po něm byl pojmenován asteroid objevený českými astrology.

Správná odpověď: 1

Rudolf Dzurko (nar. 1941) je asi nejznámější současný romský výtvarník u nás. Narodil se v Pavlovcích v okrese Vranov nad Topľou na Slovensku. V současnosti žije v Praze. Vytvořil vlastní originální výtvarnou techniku, totiž nánášení barevného drceného skla na skleněné desky. O jeho osobnosti a díle vyšlo několik monografií. Jeho „skleněné obrazy“ byly vystaveny na celé řadě samostatných výstav. Nejrozsáhlejší výstavu uspořádala galerie Egona Schieleho v Českém Krumlově v roce 2002.

Správná odpověď: 5

Tony Gatlif (nar. 1948) je světoznámý filmový režisér a herec. Narodil se v Alžíru. Studoval ve Francii, svou kariéru začínal jako herec ve Francouzském národním divadle. Natočil řadu krátkých i celovečerních filmů, mimo jiné „La-cho drom“, „Gadžo dilo“, „Princové“, „Vengo“, „Swing“. Obdržel řadu filmových ocenění.

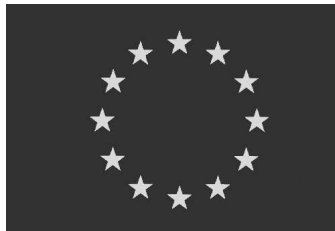
Správná odpověď: 2

JUDr. Tomáš Holomek (1911-1988) se narodil v osadě Hraničky u obce Svatobořice na Kyjovsku. Jako první Rom vystudoval vysokou školu a to Právnickou fakultu Univerzity Karlovy. Byl státním žalobcem, ve vojenské kariéře dosáhl hodnosti plukovníka. V roce 1969 stanul společně se svým synovcem doc.ing.Miroslavem Holomkem v čele Svazu Cikánů-Romů. Zde zastával funkci ředitele hospodářského účelového zařízení Nevodrom.

Správná odpověď: 13

Celkově lze říci, že s výjimkou Eleny Lackové znala výše uvedené osobnosti pouze zanedbatelná část dotázaných. V odpovědích se do určité míry projevila snaha typovat, nesprávná odpověď „hudebník“ či „tanečník“ (např. u blahoslaveného Ceferina) se objevovala velice často. Vezmeme-li v potaz, že u tohoto vzorku respondentů se dá očekávat vyšší míra informovanosti o Romech, jelikož všichni přišli na konferenci z vlastního zájmu, výsledek je zarážející. Poukazuje na velké nedostatky společnosti, zvláště osvětových orgánů a školského systému, který jako by informace o pozitivních hodnotách Romů a romských představitelů bojkotoval.

Lukáš Nachlinger
I. ročník, romistika

Romano džaniben – jevend 2004
Sborník romistických studií

Vydává Společnost přátel časopisu Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
e-mail: dzaniben@email.cz (redakce, distribuce), www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktorka: Milena Hübschmannová
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Technický redaktor: Peter Wagner
Grafická úprava: Juraj Horváth
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz
Náklad: 700 ks
Doporučená cena: 140 Kč
Roční předplatné: 280 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.

Tento dokument byl vytvořen za finančního přispění Evropského společenství. Názory zde prezentované vyjadřují postoje Romano džaniben, a proto nemohou být v žádném případě považovány za oficiální postoj Evropského společenství.

**Toto číslo vyšlo díky finanční podpoře Ministerstva kultury ČR
Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětem holocaustu.**